

MASARYKOVA UNIVERZITA

Pedagogická fakulta

Katedra historie

**Čeští spisovatelé před stalinskou justicí –
případ „Prokůpek a spol.“**

Diplomová práce

Brno 2013

Vedoucí diplomové práce: prof. PhDr. Jaroslav Vaculík, CSc.

Vypracovala: Bc. Lenka Bílková Teclová

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně, s využitím pouze citovaných literárních pramenů, dalších informací a zdrojů v souladu s Disciplinárním řádem pro studenty Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity a se zákonem č. 121/2000 Sb., o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon), ve znění pozdějších předpisů.

V Brně dne

.....
podpis

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala prof. PhDr. Jaroslavu Vaculíkovi, CSc. za to, že se ujal vedení mé závěrečné práce a za jeho podnětné připomínky. Dále patří velký dík všem pracovníkům Archivu bezpečnostních složek, Moravského zemského archivu a Národního archivu v Praze. Poděkování dále patří Mgr. Liboru Bílkovi za trpělivou pomoc při analýze archivního materiálu a za poskytnutí jeho poznámek.

OBSAH

OBSAH	4
ÚVOD	5
1 SITUACE V KULTUŘE V LETECH 1948 AŽ 1952	10
1.1 Celková situace	10
1.2 Spisovatelské organizace, nakladatelství a tisk	14
1.3 Socialistický realismus.....	17
1.4 Proměny spisovatelské obce	19
2 ÚČASTNÍCI PROCESU	22
2.1 Václav Prokůpek.....	22
2.2 Josef Knap.....	23
2.3 František Křelina.....	24
2.4 Jan Zahradníček	24
2.5 Bedřich Fučík.....	25
2.6 Zdeněk Kalista	26
2.7 Ladislav Jehlička.....	27
2.8 Stanislav Berounský.....	27
2.9 Ladislav Kuncíř.....	28
2.10 Oldřich Albrecht	29
2.11 Miloslav Skácel.....	29
2.12 Václav Hovězák	30
2.13 Ladislav Karhan, František Kadrnka, Jan Langar.....	30
3 PŘÍPRAVA PROCESU	32
3.1 Sledování a zatčení	32
3.2 Vyšetřování	37
4 SOUDNÍ JEDNÁNÍ A JEHO OHLAS V TISKU	45
4.1 Soudní proces.....	45
4.2 Ohlas v tisku	50
5 REHABILITACE	54
5.1 První pokus o obnovení procesu	56
5.2 Amnestie	60
5.3 Obnova trestního řízení v letech 1965 až 1967.....	63
ZÁVĚR	75
PRAMENY A LITERATURA	78

ÚVOD

Na konci června 1952 si brněnský spisovatel Čestmír Jeřábek zapsal do svého deníku, že mu Ludvík Kundera, tajemník brněnské pobočky Svazu spisovatelů, nabídl vstupenky na soudní proces s „bývalým spisovatelem“ Václavem Prokúpkem a spol., které však s díky odmítl. Svůj deníkový zápis pak ještě doplnil dovětkem, že si raději počká na soudní proces s Drdou a jeho společníky, tedy s autory, jimiž kvůli jejich angažovanosti v komunistické propagandě upřímně pohrdal.

Procesu s autorem *Němé barikády*, *Českých pohádek* a *Dětství soudruha Stalina* se Jeřábek pochopitelně nikdy nedočkal, naopak jednání o Václavu Prokúpkovi a jeho společnících by se v Brně mohl zúčastnit hned dvakrát – v roce 1952 a znovu pak v roce 1966. Už z faktu, že na sledování jednání soudu byly vydávány lístky, lze odvozovat, že se nejednalo o standardní jednání podle dnešních měřítek, ale spíše o divadelní vystoupení, bohužel s nedobrovolnými účastníky. Text této diplomové práce se zabývá především těmito účastníky, většinou výraznými postavami českého literárního života své doby.

Předkládaná práce si tedy bere za cíl podrobně popsat jeden ze zmanipulovaných soudních procesů v Československu v období počáteční etapy existence komunistického režimu. Chce představit genezi celého případu od fáze, kdy tajná politická policie – Státní bezpečnost (dále jen StB) jednotlivé aktéry sledovala, přes jejich zatčení, vyšetřování a přípravu soudního přelíčení až k průběhu jednání soudu a jeho propagandistickému využití. Jako poslední stádium celé kauzy pak hodlá přiblížit pokusy jednotlivých odsouzených osob o přezkoumání jejich případu, které nakonec v období uvolnění poměrů v šedesátých letech uspěly a vedly k obnově trestního řízení, jehož příprava a průběh je nedílnou součástí tohoto případu, a proto i celé práce.

Konkrétně se jedná o proces označovaný jako „Václav Prokúpek a spol.“ nebo jako proces s přísluhovači Zelené internacionály. Jeho specifikem byla skutečnost, že mezi souzenými figurovali především katolicky orientovaní

intelektuálové – spisovatelé, které obžaloba představovala jako zaryté nepřátele československého lidu a poúnorového československého státu, kteří za pomoci zahraničních nepřátel připravovali násilný převrat a následnou fašistickou diktaturu. Celý proces se odehrál v létě roku 1952 v Brně a byl intenzivně propagandisticky využit – a to jak samotné jednání soudu, jež se odehrálo před veřejností, tak jeho výsledky, které byly široce publikovány a komentovány v tisku. Kromě brněnského procesu se uskutečnilo o pár dní dříve soudní jednání v Praze, do něhož byli uměle přeřazeni spisovatelé Josef Kostohryz a Václav Renč. Tito se podíleli na údajné ilegální činnosti brněnské skupiny, a tudíž je na jejich výpovědi v předkládané práci rovněž odkazováno.

Při tvorbě práce bylo čerpáno především z archivních pramenů. Jedná se převážně o dokumenty vyprodukované Státní bezpečností během původního vyšetřování v roce 1951, o vyšetřovací spisy. Ty vedle výpovědí jednotlivých vyšetřovaných, které byly do značné míry ovlivňovány brutálními vyšetřovacími metodami příslušníků StB, obsahují také přísně tajný tzv. operativní materiál, který nebyl předkládán prokuratuře ani soudům. Operativní materiál obsahuje jak interní sdělení jednotlivých složek StB, která dokumentují genezi celého případu, tak i zprávy tajných spolupracovníků, které informují o činnosti jednotlivých vyšetřovaných v období před jejich zatčením.

Druhým důležitým archivním pramenem jsou spisy Inspekce ministra vnitra. Tento úřad v průběhu druhé poloviny padesátých let a během let šedesátých přezkoumával stížnosti některých odsouzených osob, ve kterých bylo poukazováno na neoprávněnost jejich odsouzení či na kruté metody, jimž byly vystaveny v době svého vyšetřování. Materiály Inspekce ministra vnitra i vyšetřovací spisy jsou uloženy v Archivu bezpečnostních složek.

Oba tyto zdroje (vyšetřovací spisy i dokumenty inspekce) jsou již delší dobu známy a byly využity zřejmě všemi autory, kteří se případem dosud zabývali. Avšak vzhledem k tomu, že během posledních let došlo k výraznému posunu v oblasti poznání činnosti Státní bezpečnosti jak co se týče jejího organizačního členění, tak i v oblasti způsobů její práce a používaného názvosloví, bylo možné některé

archiválie nově interpretovat a získat tím nové podrobnosti, které doposud zcela unikaly nebo byly jen málo známé.

Mnoho cenných poznatků poskytly také dva spisy, které se případu Prokůpek a spol. týkají, avšak doposud nebylo jejich uložení v archivu známé a zůstávaly tak neprobádány. Jedná se o soudní spis brněnského krajského soudu a dozorový spis Krajské prokuratury Brno, popisující průběh obnovy trestního řízení s některými odsouzenými v roce 1966. Jak se ukázalo, z nějakého důvodu se staly součástí tohoto spisu i některé dokumenty, které vznikly již během přípravy původního přelíčení u Státního soudu v letech 1951 až 1952.

Spolu s archivními prameny byla využita také již poměrně bohatá literatura, která k tématu vznikla. Její zřejmě nejdůležitější složkou jsou memoáry některých odsouzených osob – přímých účastníků. Dále se jedná o několik titulů sekundární literatury, a to jak z produkce profesionálních historiků, tak z pera literárních vědců. Na předním místě je třeba zmínit práci historičky Zory Dvořákové *Navzdory nenávisti a mstě* z roku 2002, v níž autorka svým osobitým způsobem poprvé na základě studia archivních pramenů popsala několik navzájem propojených soudních procesů týkajících se „Zelené internacionály“, včetně procesu se skupinou Václava Prokůpka. Přestože tato rozsáhlá studie má některé znaky odborné historické práce (např. alespoň omezený poznámkový aparát), je třeba ji řadit spíše do oblasti populárně naučné literatury, a to zejména díky zvolenému stylu, který je sice čtenářsky přitažlivý, avšak po odborné stránce více než diskutabilní. Z. Dvořáková často neodlišuje své vlastní názory a vývody od faktů získaných z pramenů, což mnohdy vede k tomu, že čtenář může některá tvrzení považovat za bezpečně prokázaná, ve skutečnosti se však jedná o autorčinu interpretaci, s níž je možné polemizovat. Zavádějící je také používání přímé řeči u některých popisovaných postav, čímž se některé kapitoly posouvají až na pole čistě románové fikce. Z celé práce pak navíc až příliš vyzařuje autorčina snaha prezentovat celý případ jako střet „dobrého“ (tj. odsouzených, kteří jsou představeni buďto jako hrdinní bojovníci proti komunistickému režimu nebo jako nevinné trpící oběti) a „zlého“, tedy příslušníků Státní bezpečnosti a komunistické justice. Domnívám

se však, že tento přístup vede k mnoha nežádoucím zkreslením a přespříliš zjednodušuje poměrně složitý vztah mezi jednotlivými účastníky celé kauzy.

Kromě prací zaměřených čistě historicky se staly cenným zdrojem informací monografie o některých odsouzených, jako například kniha Radovana Zejdy *Byl básníkem!* pojednávající podrobně o životě a díle Jana Zahradníčka. Navíc Zejda zde zařadil i mnoho kopií ze soudních spisů a zcela ojedinělou kopii ručně psaných poznámek Ludvíka Kundery ze soudního líčení z roku 1952. Důležitým zdrojem jsou také vzpomínky samotných odsouzených v knižním vydání. Výjimečná je v tomto zvláště vzpomínková kniha Ladislava Jehličky *Křik koruny svatováclavské*, jež podrobně popisuje průběh vyšetřování, prvního procesu, věznění i rehabilitačního řízení. Text je psán v ironickém duchu a s černým humorem a je tedy třeba brát ho s nadhledem. Nezbytnou součástí k vytvoření uceleného náhledu na situaci v kultuře po únorovém převratu jsou práce věnované dějinám české literatury a kultury. Ať jsou to obsáhlé *Dějiny české literatury* od Pavla Janouška či knihy Michala Bauera a Alexeje Kusáka, jež se podrobně věnují situaci v kultuře v letech vlády komunistické strany.

Ve výčtu literatury konečně nelze opomenout také příspěvek Antonína Kratochvila ve druhém svazku jeho triptychu *Žaluji*, a to jednak proto, že ze všech uváděných titulů vyšel jako zcela první (v exilu již v roce 1972, v Československu v roce 1990) a také proto, že obnovu trestního řízení proti této skupině osobností (kterou po vzoru tisku z let 1966 až 1968 označuje přímo za „rehabilitaci“) začleňuje do širšího kontextu.

Z pohledu historiografie se jeví jako velmi hodnotný nejnovější příspěvek Petra Aneva, který proces s Václavem Prokúpkem a procesy s ním spojené nejen zařazuje do celkového kontextu politických soudních procesů v Československu, ale také je znovu kriticky popisuje a přináší některé nové informace. Vzhledem k rozsahu jeho studie se však nemohl jednotlivým soudním řízením věnovat podrobněji, a pole pro další bádání tak zůstává stále volné.

Z uvedeného vyplývá, že pro zpracování práce byly využity archivní materiály vyprodukované výhradně represivními nebo soudními složkami státu ovládanými diktátem komunistické strany. To se pochopitelně podepsalo také

na obsahu i formě jednotlivých archiválií. Nezbytnou součástí práce s prameny se tak stala i jejich opatrná interpretace založená na zásadách, které velmi výstižně formuloval Prokop Tomek. Na prvním místě je třeba uvést porozumění době vzniku archivního materiálu, přičemž vytržení z dobových souvislostí může vést ke špatné interpretaci. Stejně tak je třeba se vyvarovat hodnocení morálky aktérů spisů. Během studia archiválií je nutné zachovávat kritický odstup, jelikož ne všechny nepravdivé údaje musí být nutně záměrně zfalšované. Navíc je třeba brát v potaz společenskou, intelektuální a ideologickou stránku osoby, jež je autorem archivního dokumentu. Citlivé údaje osob vystupujících ve spisech je nutné chránit jak z důvodů legislativních, tak kvůli samotné hodnověrnosti práce. Je nutné mít na zřeteli i možnost, že materiály nejsou kompletní a mnohdy nebyly podstatné údaje ani zaznamenány. V neposlední řadě je nanejvýš žádoucí připravit se po stránce teoretické a naučit se s materiály operovat v různých významových kontextech, díky čemuž se zamezí ukvapeným závěrům.

1 SITUACE V KULTUŘE V LETECH 1948 AŽ 1952

1.1 Celková situace

Události únorového převratu se hluboce dotkly všech oblastí života v Československu. Zvláště patrné byly radikální změny týkající se kulturního prostředí. Notoricky známé jsou čistky knihoven, uzavírání divadel a jiných kulturních institucí a perzekuce výrazných osobností, které s nově nastoleným režimem nesouhlasily. Avšak komunistická diktatura se dotkla do jisté míry všech osob, které měly s kulturou co do činění.¹

Krátkou dobu po převratu začalo docházet k politicky motivovaným čistkám, které byly povětšinou prováděny akčními výbory.² Došlo k zastavení připravovaných vydání knih, divadelních představení a mnozí byli zbaveni svých zaměstnání, čímž jim byl odebrán způsob obživy, navíc došlo k jejich společenské degradaci na pouhé nepřátele nového politického zřízení. Toto jednání probíhalo několik měsíců nezákonně, legitimizováno bylo až zákonem z 21. července 1948. Kulturní oblasti se týkalo hned několik zákonů, které upravovaly či jinak omezovaly činnost rozličných organizací. Jednalo se například o zákon o jednotné škole z 21. dubna 1948, který stanovoval pojetí vzdělávání a výchovy v marxisticko-leninském duchu a umožnil politický dohled nad školami všech stupňů, což zamezilo rozvoji jakéhokoli svobodného myšlení. K úpravám došlo také v oblasti divadla a filmu. Dne 13. dubna došlo k založení Československého státního filmu jako státního podniku, rozhlas byl sjednocen v jedinou celostátní instituci a rovněž došlo k jeho zestátnění. Dne 5. května byl znárodněn polygrafický průmysl, což znamenalo státní kontrolu nad vydavatelskou produkcí všeho druhu.

¹ K situaci v kultuře po roce 1948 viz například KUSÁK, A. *Kultura a politika v Československu 1945-1956*. Praha: Torst, 1998, 663 s. ISBN 80-7215-055-3; nebo také JANOŠEK, P. a kol. *Dějiny české literatury 1945-1989. II. 1948-1958*. Praha: Academia, 2007, 550 s. ISBN 978-80-200-1528-0 (zde i podrobná bibliografie k danému období).

² Více o akčních výborech viz KNAPÍK, J. *Akční výbory a kultura na prahu nové doby*. Soudobé dějiny, 3-4/2002, s. 455-475.

Zvláště velký význam měla nová podoba zákona o národních umělcích, která byla přijata 6. května 1948. Nově byli umělečtí pracovníci posuzováni podle svých ideologických postojů, nikoli podle zásluh. Pro mnohé zasloužilé umělce, kteří byli do únorového převratu uznáváni, byl toto obrazně řečeno hřebíček do jejich umělecké rakve, neboť došlo k vyřazení jejich titulů z knihoven, k zákazu publikační činnosti a mnohdy i k šikanování ze strany komunistických úřadů. Navíc byli někteří těmito postihy připraveni o zdroj obživy a oni sami i jejich rodiny se dostali do existenčních potíží. Toto byl případ i mnohých odsouzených v procesu „Prokúpek a spol.“ Postupy akčních výborů se dotkly spisovatelských a kulturních organizací, které zaštiťovaly uměleckou tvorbu většiny tehdejších autorů. Tyto organizace byly většinou zakázány, následně rozpuštěny či podřízeny Syndikátu českých spisovatelů, který zcela podléhal pokynům komunistické strany.

Velmi brzy došlo k čistkám na vysokých školách, které často představovaly kulturní centra, kde se sdružovali mladí autoři či novináři. Vedení vysokých škol bylo obměněno, stejně tak byla odvolána řada učitelů a mnozí studenti byli vyloučeni ze studia z politických důvodů. Tyto změny se uplatnily již v letním semestru roku 1948, což svědčí o radikálním a rychlém postupu komunistů. Ze skupiny odsouzených v roce 1952 se toto nejvíce dotklo Zdeňka Kalisty, který přednášel historii na pražské univerzitě.

Důsledkem represivních opatření v literatuře byl odchod mnohých významných osobností do exilu a postupné vytvoření tří proudů literatury. „*V prvním půlroce po komunistickém převratu opustilo Československo asi 8 000 osob. Emigraci přitom československé sdělovací prostředky i uměle vytvářené podpisové kampaně odsuzovaly jako vlastizradu a prohlašovaly ji za přechod do tábora „reakčních mocností“.*“³ A tak česká literatura přišla například o Ivana Blatného, Jana Čepa, Egona Hostovského, Ferdinanda Peroutku, Jiřího Voskovce a v neposlední řadě Pavla Tigrida, jež se později stal symbolickou osobností českého exilu. Mnozí emigranti se pokoušeli o rozvoj kulturního života alespoň v zahraničí, nicméně komplexní organizaci se nikdy nezdařilo vytvořit, a tak zůstala jejich snaha

³ JANOUŠEK, P. a KOL. *Přehledné dějiny české literatury 1945-1989*. Praha: Academia, 2012, s. 84.

omezena na jednotlivá kulturní centra, jež byla většinou propojena s nakladatelstvími či kulturními časopisy. Takovými centry se stal například Mnichov, Paříž či New York.

Obecně známé dělení české literatury pro období let 1948 až 1989 na oficiální, exilovou a samizdatovou doznalo v posledních letech změny.⁴ Na území komunistického Československa dnes literární historici mluví o literatuře oficiální a tzv. literatuře ineditní (starší označení, ovšem dosud stále hojně používané, je literatura samizdatová), jež představovala jak vydávání obecně zakázané literatury, tak vydávání děl zakázaných autorů. Avšak pro dotvoření obrazu je třeba se zastavit i u v dnešní době zavrhované části literární tvorby, a to u proudu oficiálního. Na obhajobu loajálních autorů je třeba říci, že se v nové ideologii mnohdy zhlédli a zcela jí důvěřovali. Neviděli v ní žádná negativa a imponovalo jim zaměření na obyčejné lidi, což s sebou nutně přineslo rozšíření čtenářské obce. Někteří z tohoto pohledu nakonec vystřízlivěli a nadšení ve svých dílech zmírnili, což je případ například Vítězslava Nezvala či Jana Otčenáška. Ale jiným socialistický realismus umožnil plně se prosadit a stát se uznávanými osobnostmi spisovatelské obce.

Výsledkem loajality komunistickému režimu byl Sjezd národní kultury, jež se konal 10. a 11. dubna 1948. Příprava této monstrózní akce byla doprovázena rozsáhlou propagací v tisku, jež měla za cíl přesvědčit váhající inteligenci k podpoře nového politického kursu. Předsedou sjezdu se stal Jan Drda, jež byl příkladným obrazem oddaného literáta. Součástí sjezdu byly projevy zahraničních delegátů, jako například Tristana Tzary nebo Louise Aragona, zdravice předsedy vlády Antonína Zápotockého a další projevy československých autorů, jež povětšinou vyslovovaly požadavky na vytvoření nových centrálních kulturních i vědeckých institucí. Sjezd navrhl založení Státní rady pro umění, Státní rady pro vědu a reorganizaci dalších vědeckých institucí.

Přestože se po významných osobnostech kulturního života vyžadovalo, aby se vyjádřily pro, či proti režimu, stále nebylo zformulováno, jaký bude nový

⁴ Více k tomuto tématu viz JANOUŠEK, P. A KOL. *Dějiny české literatury 1945-1989. II. 1948-1958*. Praha: Academia, 2007, 550 s. ISBN 978-80-200-1528-0.

směr „umění“, jež bude komunistický režim propagovat. Zpočátku docházelo převážně k útokům proti nežádoucím literárním směrům a k postihům jejich představitelů. Jednalo se o takzvané útoky proti formalismu. Pod tento pojem byly zahrnuty takřka všechny modernistické tendence, například surrealismus, experimentální poezie, ale třeba i jazz. A tak byli umlčeni básníci Skupiny 42 či skupiny Ra, jež navazovala na slavný odkaz meziválečného surrealismu. Pro vedoucí komunistické složky nebylo možné tolerovat v literatuře a vůbec v celé kultuře jakýkoli jiný názorový proud, než byl tehdy ještě nepojmenovaný a pevně neformulovaný socialistický realismus. Chápání umění se mělo do budoucna změnit. Podle komunistické strany byla jeho funkce doposud příliš úzká, a tak propagovala umění jako politickovýchovnou aktivitu, jež má nový trend socialistické společnosti propagovat a ukazovat jeho výhody. I z tohoto důvodu byla „nevyhovující“ literatura odklizená z dosahu čtenáře. Celkový počet zlikvidovaných knih, jež byly odstraněny z knihoven, knihkupectví a nakladatelských podniků, není znám, ale odhaduje se na 27 milionů. Přestože k mnohým omezením a kontrole kulturní produkce docházelo hned od roku 1948, Hlavní správa tiskového dohledu, jež byla představitelem cenzury, byla založena až roku 1953.

O tom, jak zaslepená byla marxistická kulturní špička, svědčí následující citát: „*Když v roce 1952 na vědecké konferenci v Brně přední činitel KSČ a ministr kultury Kopecký prohlásil, že nejvyšší hora v Evropě je Elbrus, a dosavadní názor, podle něhož je to Mont Blanc, označil za přežitek reakčního kosmopolitismu, neodvážil se proti tomu nikdo z přítomných nic namítat. Případný nesouhlas by totiž znamenal stát se „kosmopolitou“, a tím i nepřítelem strany, pokroku a lidu.*“⁵

Se všemi oblastmi literárního života a navíc ještě se vzděláváním mladých lidí úzce souvisela tzv. jiráskovská akce. Hlavním iniciátorem tohoto počínu byl Jiráskův obdivovatel a vykladač jeho díla Zdeněk Nejedlý. Cílem bylo „*přehodnotit české kulturní dědictví i vytvořit historické vědomí, které by propojilo dosud převažující vnímání českých dějin s jejich komunistickou interpretací.*“⁶ V rámci

⁵ LEHÁR, J., STICH, A., JANÁČKOVÁ, J., HOLÝ, J. *Česká literatura od počátků k dnešku*. Praha: NLN, 2008, s. 736.

⁶ JANOUŠEK, P. A KOL. *Dějiny české literatury 1945-1989. II. 1948-1958*. Praha: Academia, 2007, s. 47.

tohoto podniku došlo k založení Jiráskova muzea v letohrádku Hvězda a k vydání rozsáhlého výboru z Jiráskova díla. Účelem bylo kromě výše zmíněného také předložit školní mládeži ucelený přehled českých dějin doplněný o marxistickou interpretaci, která tu doposud scházela. Díla Aloise Jiráska se na dlouhou dobu stala nedílnou součástí školní četby a jeho výklad českých dějin byl přijímán jako jediný závazný model pro výuku dějepisu. Vyzdvihováno a neobjektivně posuzováno bylo zvláště období husitství jako doba hrdinského českého národa a národní obrození jako akt povznesení českého národa. Zcela nepřipustná byla katolická interpretace českých dějin a stejně tak i výklad dosud uznávaného historika Josefa Pekaře, jež mimo jiné uznával již výše zmíněný odsouzený Zdeněk Kalista. Kromě odrazu v literatuře se jiráskovská akce výrazně promítla i do filmu. Režisér Otakar Vávra se ujal natáčení dnes již legendární husitské trilogie, jež byla ve své době považována za jeden z nejlepších počínů československé kinematografie vůbec.

Kromě Aloise Jiráska byli oceňováni i další klasičtí autoři 19. století, jako například Božena Němcová, Josef Kajetán Tyl, František Ladislav Čelakovský a třeba i Bedřich Smetana. V neposlední řadě je třeba uvést i jméno Petra Bezruče, jež patřil díky dělnicky zaměřeným *Slezským písním* mezi nejuznávanější autory vůbec. Tito literáti tvořili základní závaznou osnovu školní výuky, jejíž nedílnou součástí byl marxistický výklad děl i života autorů. Zvláště měly být zdůrazňovány revoluční a bojové tradice českého národa. „*Tak například mnohým studentům splynuly vjedno tři osoby: Jánošík, Kozina a Petr Bezruč. O všech třech se totiž učili totéž – „bojovali proti pánům“.*“⁷ Toto svědčí o zcela zaslepeném způsobu prezentace i výkladu literatury, jež byla mladým lidem předkládána.

1.2 Spisovatelské organizace, nakladatelství a tisk

Syndikát českých spisovatelů představoval největší spisovatelskou organizaci v Československu a jako takový musel být podřízen vládnoucí ideologii. Od března 1948 bylo připravováno jeho sloučení se Spolkem slovenských

⁷ LEHÁR, J., STICH, A., JANÁČKOVÁ, J., HOLÝ, J. *Česká literatura od počátků k dnešku*. Praha: NLN, 2008, s. 755.

spisovatelů. Záměrem bylo vytvořit rozsáhlou celostátní instituci podle sovětského vzoru. Právě na základě tohoto vzoru začaly prověrky jednotlivých členů naoko odůvodněné úsilím o zvyšování umělecké kvality organizace. Mnozí literáti byli bez možnosti obhajoby či odvolání vyloučeni ustanoveným akčním výborem Syndikátu. Uváděné důvody byly buď politického, nebo uměleckého rázu. Na základě politického odůvodnění byli vyloučeni autoři, jež se nehlásili k marxismu nebo ho zcela odmítali. V otázce umělecké bylo jednání zpravidla komplikovanější. Známým případem vyloučení z uměleckých důvodů je autor knih pro mládež Jaroslav Foglar, jehož dílo bylo zhodnoceno zcela negativně.

Velkou část návrhů na vyloučení podal Jan Drda, který patřil k nejoddanějším režimním spisovatelům. Jeho požadavek na spisovatele, který prezentoval na jedné ze schůzí v roce 1948, byl nekompromisní: „...navrhuji, aby probírka členů byla provedena opatrně, objektivně, s veškerou péčí, aby bylo při tom přihlíženo k tomu, že potřebujeme nejen mistry literatury, nýbrž i dělníky kultury.“⁸ Ze Syndikátu byli ze skupiny odsouzené v případě „Prokúpek a spol.“ vyloučeni Josef Knap, Bedřich Fučík, Václav Prokúpek, za podobor překladatelský Zdeněk Kalista a za podobor divadelní Václav Renč. Prokúpkovi bylo toto rozhodnutí sděleno dopisem z 2. března 1948: „*Ve společné schůzi akčního a ústředního výboru Syndikátu českých spisovatelů konané dne 26. února 1948 podal akční výbor návrh na Vaše vyloučení z řad členů Syndikátu. Svůj návrh opíral akční výbor o skutečnost, že Váš postoj k lidově demokratickému vývoji státu byl naprosto záporný a že jste svými projevy i působením soustavně porušoval zájem jak Syndikátu, tak spisovatelského stavu. Sdělujeme Vám proto, že jste byl vyloučen z řad členstva Syndikátu českých spisovatelů.*“⁹

Zvláštními případy bylo vyloučení Jana Zahradníčka a zvláště Jana Čepa, jež se stalo jablkem sváru mezi členy akčního výboru. Po předložených obhajobách bylo usneseno, že Čep dosud vyloučen nebude, v hlasování byl proti pouze jediný člen komise. K vyloučení nakonec došlo až tři měsíce po jeho odchodu do exilu

⁸ Protokol o schůzi akčního výboru SČS konané dne 15. 3. 1948 v místnostech SČS, s. 4. Citováno dle BAUER, M. *Ideologie a paměť. Literatura a instituce na přelomu 40. a 50. let 20. století*. Jinočany: H&H, 2003, s. 64-65.

⁹ Dopis pod hlavičkou „členství v SČS“. Citováno dle BAUER, M. *Ideologie a paměť. Literatura a instituce na přelomu 40. a 50. let 20. století*. Jinočany: H&H, 2003, s. 56-57.

v listopadu 1948. Také vyakčnění Jana Zahradníčka se nakonec událo až v březnu 1948. Na stejné schůzi byl z řad oficiálního spisovatelstva vyloučen i Zdeněk Rotrekl, jehož jméno rovněž figuruje ve vyšetřovacích spisech k případu „Prokúpek a spol.“

Vrcholem byla transformace Syndikátu v novou organizaci, do níž byla ovšem přijata pouze přibližně šestina původních členů, kteří byli ještě rozděleni na řádné členy a kandidáty. Ostatní mohli o členství opětovně požádat pouze po změně směru svojí tvorby a prohlášení o příklonu a podpoře socialistického realismu. Svaz československých spisovatelů, což byl název nové zastřešující organizace, byl tradičně ustaven sjezdem, jež se konal 4. až 6. března 1949. Osobnost spisovatele měla v sobě zahrnovat převážně „*ideologického činitele a vychovatele širokých lidových mas*.“¹⁰ Teprve zde byl oficiálně za jediný směr kultury prohlášen socialistický realismus.

Se spisovatelskými organizacemi souvisel i systém státních nakladatelství, která vznikla po zrušení veškerých soukromých podniků. Každé z těchto nakladatelství mělo svoji jasně danou funkci a specializaci. Na prvním místě stál *Československý spisovatel*, který byl zřízen Svazem československých spisovatelů. Toto nakladatelství nevzniklo jako zcela nové, ale v roce 1949 došlo ke sloučení nakladatelství Fr. Borový a několika dalších firem. Druhým nejvýznamnějším se stalo *Státní nakladatelství dětské knihy*, které získalo monopol na vydávání dětské literatury. Jednotlivá nakladatelství získávala povolení k vydávání určitého druhu literární produkce. Právo na vydávání beletrie, samozřejmě pod tvrdou státní kontrolou, mělo ještě nakladatelství *Svoboda*, které patřilo ke straně komunistické. Strana socialistická měla nakladatelství *Melantrich*, strana lidová *Vyšehrad*, jež figuroval i v procesu s Václavem Prokúpkem a spol. Kromě těchto hlavních nakladatelských podniků existovala ještě například nakladatelství *Práce*, *Naše vojsko* a *Brázda*.

Zprvu měly jednotlivé umělecké organizace svá nakladatelství (např. *Hudební matice*, *Tvar*), avšak ta představovala konkurenci pro nakladatelství

¹⁰ JANOUŠEK, P. a KOL. *Přehledné dějiny české literatury 1945-1989*. Praha: Academia, 2012, s. 84.

řízené ministerstvem informací *Orbis*, a proto i ona brzy zmizela z nakladatelské scény. Hlavním úkolem *Orbisu* bylo vydávání propagační literatury, reprezentační beletristické edice Národní knihovna a různých pohlednic.

V krátké době po Vítězném únoru přišly i zásahy proti tisku. Došlo ke zrušení takřka všech novin a postupně i odborně zaměřených časopisů.¹¹ Pro ukázkou jmenujme například *Literární noviny*, *Akord*, *Kritický měsíčník* a veškeré katolicky orientované časopisy. Náhradou měl být kulturně-politický týdeník *Tvorba*. Svaz československých spisovatelů vydával jako svůj deník *Lidové noviny*, jejichž šéfredaktorem byl Jan Drda. Avšak toto periodikum nemělo dostatečnou čtenářskou základnu ani úroveň, a tak bylo v roce 1952 nahrazeno *Literárními novinami*, ovšem ve zcela jiné podobě, než v jaké byly vydávány před rokem 1948. Z brněnských časopisů zastával vedoucí roli měsíčník *Host do domu*.

1.3 Socialistický realismus

„Východiskem definování metody socialistického realismu se stala především Leninova stať *Stranická organizace a stranická literatura a jeho teorie odrazu*. Leninovy názory rozvíjel v Sovětském svazu v první řadě A. A. Ždanov.¹² V referátu *O nejpokrokovější literatuře světa, předneseném na spisovatelském sjezdu v roce 1934*, řekl, že spisovatelé, aby se mohli stát inženýry lidských duší, musejí znát život, tedy skutečnost, a musejí ji zobrazovat pravdivě v uměleckých dílech, zobrazit skutečnost v jejím revolučním vývoji. Pravdivost uměleckého díla byla ztotožňována s ideologickou interpretací „skutečnosti“, která ovšem byla vnímána na základě marxisticko-leninské ideologie...“¹³ Z výše uvedené charakteristiky základu socialistického realismu vyplývá, že umění a samozřejmě i literatura ztratila svou primární funkci, a to funkci estetickou. Ta sice nebyla zcela zavržována,

¹¹ Více o literárních časopisech tohoto období viz POLÁČEK, J. a kol. *Průhledy do české literatury 20. století*. Brno: CERM, 2000. 308 s. ISBN 80-7204-162-2.

¹² Více o Ždanovově pojetí socialistického realismu in ŽDANOV, A. A. *O umění*. Praha: Orbis, 1949. 119 s.

¹³ BAUER, M. *Ideologie a paměť. Literatura a instituce na přelomu 40. a 50. let 20. století*. Jinočany: H&H, 2003, s. 26.

ale její místo zaujala funkce ideologická a politickovýchovná. Zvláště pro literaturu znamenal tento posun v praxi velký kvalitativní propad a unifikaci témat i forem. Došlo k potlačení spisovatelské individuality, vše bylo vnímáno jako součást kolektivu.

Vymezení toho, jak má tvorba v duchu socialistického realismu vypadat i samotné vymezení tohoto pojmu, se ukázalo jako problematické a nejednoznačné. Jasno v požadavcích na novou literární produkci neměli ani vedoucí představitelé Svazu československých spisovatelů. Řešením byla tzv. pracovní konference o poezii, jež se uskutečnila 22. ledna 1950 za přítomnosti ministra kultury Zdeňka Nejedlého, náměstků ministra informací i zahraničních hostů. Hlavními osobnostmi schůze byli Ladislav Štoll a Jiří Taufer. Ve svých příspěvcích zcela odmítli meziválečnou avantgardu, odkaz Františka Halase i směřování Skupiny 42. Zvláště vynikl dnes již téměř legendární referát Ladislava Štolla nazvaný pro knižní vydání *Třicet let bojů za českou socialistickou poezii*. Obsah tohoto příspěvku byl několik dalších let přijímán jako závazná politická a ideová směrnice pro hodnocení české literatury. Po jeho přednesení došlo k výpadům i proti představitelům existencialismu Jiřímu Kolářovi, jež byl k režimu celkem loajální, a Jiřímu Weilovi. Útoky byly směřovány také proti tvorbě Josefa Hory, Vladimíra Holana a Karla Teigehe.

Nastává období schematismu, budovatelské poezie a budovatelského románu. Vytvoření takového díla autorům předem ukládalo jeho podobu. Bylo dáno prostředí, ve kterém se děj má odehrávat. Nejčastěji bylo zobrazováno budování továren, zakládání JZD či velké socialistické stavby. „*Typickým příkladem je jeden z ústředních motivů budovatelské mytologie: traktor. Traktor byl pojímán jako tank práce a míru, jako zbraň nového řádu; symbolizoval sepětí venkova s městem, znamenal příchod budoucnosti na vesnici, rušil převahu tělesné síly nad duševní a tím i zrovnoprávňoval ženu s mužem.*“¹⁴ Kromě toho byly jasně dány i postavy. Dle sovětského vzoru měli být hlavními hrdiny dělníci, kolchozníci, pionýři, občasně i angažovaní inženýři. Jejich základním povahovým rysem mělo být

¹⁴ JANOUŠEK, P. a kol. *Přehledné dějiny české literatury 1945-1989*. Praha: Academia, 2012, s. 142.

nadšené budování a prosazování socialismu i v těch nejmenších bodech společnosti. Mezi hlavní autory, kteří se prosadili budovatelským románem, patřil Václav Řezáč, Jan Otčenášek a Bohumil Říha. Zásady socialistického realismu nebyly v přímém rozporu s ruralistickou tvorbou, v jejímž duchu psali Josef Knap, František Křelina a Václav Prokůpek. V obojím případě se zde promítal kladný vztah k venkovu a jeho obyvatelům. Rozdíl byl ve dvou základních bodech. Ruralisté vyzdvihovali převážně tradici jako základní princip života, oproti tomu socialistický realismus propagoval pokrok venkova, jakožto jeho přibližování k městu. Druhým bodem byla katolická víra, na které byl postaven život na venkově ve venkovských prózách. Socialismus obecně otázku náboženství zcela upozadil, avšak samotný proces se skupinou „Prokůpek a spol.“, kde byla valná většina odsouzených katolíky, dosvědčuje, že se katolická víra příliš do koncepce nové doby nehodila a bylo třeba její vliv potlačit.

K jistému uvolnění a ústupu od striktní podoby socialistického realismu došlo už během roku 1952. Od roku 1953 bylo umožněno vydávání i jiných děl nezátížených tolik schematismem. Stále se však nedalo ani zdaleka hovořit o publikační svobodě. Vše bylo pod státní kontrolou a cenzura plnila svůj účel na sto procent.

1.4 Proměny spisovatelské obce

Vyloučení ze Svazu československých spisovatelů a s tím spojený publikační zákaz ještě nebyla nejhorší alternativa. Přestože to v praxi znamenalo zhoršení existenční situace, nedocházelo u většiny k omezování osobních svobod (kromě svobody slova). Někteří autoři byli ve svých zaměstnáních vystaveni šikaně, psychickému teroru a nátlaku. Konstantin Biebl a režisér Jiří Frejka řešili tuto situaci sebevraždou. Režimem byl uštván Karel Teige, který zemřel v roce 1951. Další skupinou byli autoři, kteří byli vystaveni soudní perzekuci. Mnoho z nich skončilo kromě vězeňských zařízení, což byl případ některých odsouzených v případě „Prokůpek a spol.“. Politické procesy s kulturními pracovníky byly organizovány podle stejného schématu jako ostatní procesy. Ty největší byly

z pozadí řízeny sovětskými poradci. Nejvíce postiženi byli sympatizanti první republiky, demokratických politických stran, anarchistických hnutí, katolíci i bývalí příznivci meziválečné komunistické strany, kteří se přikláněli k tzv. trockismu. Uvěznění byli například básník a překladatel Josef Palivec, bývalý válečný zpravodaj BBC Jiří Mucha, levicový kritik a novinář Závěš Kalandra, který byl odsouzen v procesu s Miladou Horákovou a dokonce popraven. Dalšími byli básník Zdeněk Rotrekl, jež byl odsouzen v procesu s vysokoškolskými funkcionáři k trestu smrti, který byl nakonec změněn na doživotí. Velkou skupinou autorů odsouzených v jednom procesu byli katolíci a ruralisté, jež byli zařazeni v procesech „Kostohryz a spol.“ v Praze a „Prokůpek a spol.“ v Brně. V rámci pražského procesu byli uvěznění básník Josef Kostohryz a básník, divadelní a filmový teoretik Václav Renč. Neoprávněně byl ve vazbě držen několik měsíců Jiří Kolář a v roce 1953 také literární kritik a teoretik Václav Černý, jehož případ je ve své době výjimečný, jelikož musel být nakonec pro nedostatek skutkové podstaty trestné činnosti propuštěn. Jeho jméno figuruje i ve vyšetřovacích spisech pražské a brněnské skupiny katolíků. Podle některých měl být původně postaven do čela jedné ze souzených skupin, což nelze bez studia archivních materiálů bezpečně prokázat.

Vzhledem k velkému počtu spisovatelů, na něž byl uvalen zákaz publikace, obrátil komunistický režim v Československu, opět po vzoru Sovětského svazu, pozornost na jiné společenské vrstvy za účelem najít autory nové. Jejich cílem byla organizace volného času dělníků, zemědělců a dalších převážně manuálně pracujících. Od tohoto okamžiku měli svůj volný čas trávit novým způsobem, jako „socialističtí lidé“.¹⁵ Aby bylo obyvatelstvu nabídnuto i dostatečné kulturní vyžití, bylo třeba rozšířit řady spisovatelů, dramatiků i jiných představitelů kulturního života. Výsledkem této snahy byly četné soutěže, jejichž symbolem byla první z těchto akcí: „Pracující do literatury“. Soutěže se soustředily na oblast literární, dramatickou, výtvarnou, hudební i filmovou. Jednalo se buď o akci celostátní, která byla obvykle vyhlašována ministerstvem informací a osvěty nebo ministerstvem školství, či o akci regionální, kde byl pořadatelem kraj, okres, ale třeba i jeden závod nebo továrna. Při hodnocení přihlášených příspěvků docházelo nezbytně k centrální

¹⁵ BAUER, M. *Ideologie a paměť. Literatura a instituce na přelomu 40. a 50. let 20. století*. Jinočany: H&H, 2003, s. 216.

kontrole, která upřednostňovala příspěvky plné nadšení ze socialismu a budování. Problematickou otázkou se stala kvalita prací, jež ve většině případů nebyla na příliš vysoké úrovni. A tak se občas stávalo, že v soutěži cena nebyla vůbec udělena s odůvodněním, že žádný z příspěvků nesplnil ideové a umělecké podmínky, aby mohl být dále prezentován. Zvláště oceňována byla díla s tématem pocty osobě J. V. Stalina, první pětiletky a kladným zobrazením československé armády.

2 ÚČASTNÍCI PROCESU

2.1 Václav Prokůpek

Václav Prokůpek se narodil 11. července 1902 v Dolním Lochově u Jičína. Jeho venkovský původ do velké míry ovlivnil jeho tvorbu, jelikož se řadí k autorům takzvaného ruralismu, jinak řečeno také vesnické či venkovské prózy. Kromě toho působil jako publicista. Vystudoval reálné gymnázium v Jičíně a v Nové Pace. Po maturitě nastoupil k dalšímu studiu na Vysoké učení technické, avšak záhy odtud odešel a začal pracovat jako novinář převážně pro katolicky a venkovsky směřované listy, jako byly například Selské listy, Brázda nebo Venkov. Roku 1925 založil s Josefem Knapem, Františkem Křelinou a Janem Knobem umělecký časopis Sever a Východ. V letech 1941 až 1948 byl ředitelem Družstva Moravského kola spisovatelů v Brně. Zatčen byl stejně jako ostatní v roce 1951, ovšem na svobodu se dostal ze spisovatelů jako poslední, a to až v roce 1964 ve velmi špatném zdravotním stavu. Zemřel 22. května 1974 v Brně.¹⁶

Ve své tvorbě se snažil vyzvedávat hodnoty venkova proti meziválečné vlně zájmu avantgardních umělců o město a vše s ním spojené. Jeho romány a povídky nabízejí důkladnou psychologickou prokreslenost postav, které se většinou snaží prostřednictvím rodinných tradic najít vlastní cestu životem. Prokůpek začal psát již ve dvacátých letech a snažil se o prosazení až do roku 1948, kdy byl vyloučen ze Syndikátu českých spisovatelů a bylo mu znemožněno publikovat. Mezi jeho nejznámější prózy patří *Eso a bůh* (1926), *Ve stínu hor* (1931) a *Zakryto slzami* (1937). Kromě toho se věnoval i literatuře pro děti. Právě jim je určena vzpomínková kniha *Naše hříbátko* (1943). Tato kniha také figurovala v rehabilitačním řízení v roce 1966. Prokůpek na ní dokazoval svůj pozitivní vztah k venkovu a jeho obyvatelům.¹⁷

¹⁶ MENCLOVÁ, V., SVOZIL, B., VANĚK V. *Slovník českých spisovatelů*. Praha: Libri, 2000, s. 539-540.

¹⁷ MENCLOVÁ, V., SVOZIL, B., VANĚK V. *Slovník českých spisovatelů*. Praha: Libri, 2000, s. 539-540.

2.2 Josef Knap

Narodil se 28. července 1900 v Podůlší na Jičínsku jako potomek rolnické rodiny. Odmaturoval na gymnáziu a vystudoval dějiny literatur na Univerzitě Karlově v Praze a Komenského univerzitě v Bratislavě. V letech 1925 až 1951 pracoval v divadelním oddělení Národního muzea a zároveň byl jednatelem nakladatelství Družstevní práce. Od roku 1929 působil ještě jako lektor Topičova nakladatelství. Mezi první a druhou světovou válkou hodně cestoval. Opakovaně navštěvoval Norsko, Švédsko i země jižní a západní Evropy. Z odsouzených v brněnském případě byl propuštěn jako první v roce 1955 z důvodu rakoviny kůže. Od roku 1956 pracoval externě pro Literární archiv Národního muzea, avšak v roce 1959 o toto místo z politických důvodů přišel a do odchodu do důchodu v roce 1960 byl zaměstnán jako stavební dělník. Zemřel 13. prosince 1973 v Praze.¹⁸

Na literárním poli se Knap nejdříve objevil jako literární kritik a esejista, později se vyhranil hlavně v prozaika. Stal se kritickým mluvčím ruralismu, se kterým neodmyslitelně spojoval katolickou víru. V roce 1932 sestavil sborník *Básníci selství*, jež se stal proklamací okruhu ruralistů. Toto vymezení doplnil v roce 1939 statí *Literatura české půdy*, kde stanovil teoretický rámec ruralistické literatury. Ústředním tématem jeho tvorby se stal život rolníka a jeho vytrvalá práce. Oproti Prokúpkovi, v jehož centru vidění byly převážně osoby venkova, u Knapa se nedílnou součástí stal sugestivní popis přírody a venkovské krajiny založený na smyslovém vnímání. Navíc se věnuje i zkoumání lidské duše a fenoménu domova. K nejznámějším prózám patří *Réva na zdi* (1926), *Cizinec* (1934) a *Pusta* (1937). Po druhé světové válce Knap i díky publikačnímu zákazu téměř nepíše. Vyšel mu pouze soubor povídek *Čas kopřiv* (1970). Roku 1983 vyšly v exilu jeho memoáry *Bez poslední kapitoly*.¹⁹

¹⁸ MENCLOVÁ, V., SVOZIL, B., VANĚK V. *Slovník českých spisovatelů*. Praha: Libri, 2000, s. 335-336; BOLDIŠOVÁ, M. *Josef Knap – neumlčený ruralista z Jičínska* (Diplomová práce), Praha, Pedf, 2007, 117 s.

¹⁹ KUKLOVÁ, E. *Motivická analýza románů Františka Křeliny a Josefa Knapa* (Bakalářská práce), Brno, Pdf MU, 2010, 47 s.

2.3 František Křelina

Stejně jako Knap a Prokůpek pocházel i František Křelina z Jičínska. Narodil se 26. července 1903 v Podhradí. Vystudoval učitelský ústav a nějakou dobu učil v severovýchodních Čechách. Na konci dvacátých let spoluredigoval literární časopis Sever a východ, jež vycházel v Turnově. Od roku 1939 až do svého zatčení působil jako učitel v Praze. Po svém propuštění z vězení na amnestii v roce 1960 pracoval až do odchodu do penze jako stavební dělník. Zemřel 25. října 1976.²⁰

Křelina začal svou literární tvorbu jako básník. V poezii se zaměřoval na venkov a v rámci něho zvláště na sociální otázky umocněné častými motivy smrti. Od poloviny třicátých let přešel k psaní prózy, ve které se u něj nejvýrazněji ze všech spoluodsouzených ruralistů uplatňuje důraz na víru a bibli jako základní princip života. Kromě typických venkovských románů, jako jsou například *Hlas na poušti* (1935) či *Hubená léta* (1935), je Křelina autorem rozsáhlých historických próz, které se zabývají českými dějinami. Jedná se převážně o romány *Amarú, syn hadí* (1942) a *Na březích Botiče* (1948). V neposlední řadě se zabýval myšlenkou česko-německého vztahu, kterou rozvinul v románech *Bábel* (1968) a *Soud nad Bábelem* (1995). Posledně jmenovaná díla vznikala v letech 1938 až 1971. Rovněž se věnoval tematice vyhlazení Lidic, a to v povídce *Každý své břímě* z roku 1969. Jako mnoho katolicky zaměřených autorů zabýval se i František Křelina tvorbou pro děti a mládež. Za pozornost stojí převážně dívčí román z okupace *Můj otec kapitán* (1947).²¹

2.4 Jan Zahradníček

Básník Jan Zahradníček je nejznámějším odsouzeným spisovatelem z celé skupiny. Narodil se 17. ledna 1905 v Mastníku u Třebíče. Vystudoval gymnázium, poté nedokončil studium germanistiky na univerzitě v Praze. Živil se jako externí nakladatelský redaktor a překladatel. Od roku 1936 žil u svého příbuzného, kněze

²⁰ MENCLOVÁ, V., SVOZIL, B., VANĚK V. *Slovník českých spisovatelů*. Praha: Libri, 2000, s. 378-388.

²¹ ROTREKL, Zdeněk. *Skrytá tvář české literatury*. Brno: Blok, 1993, 240 s. ISBN 80-7029-085-4.

a básníka Jana Dokulila, na faře v Uhřínově. Po konci druhé světové války se přestěhoval do Brna, kde pracoval až do roku 1949 jako redaktor nakladatelství Brněnská tiskárna. Během výkonu trestu v roce 1956 dostal desetidenní dovolenou, aby mohl navštívit manželku a děti, které po otravě houbami ležely v třebíčské nemocnici. Jeho dvě dcery otravu nepřežily. Zahradníček opět nastoupil do vězení, přestože se očekávalo, že po této tragédii dostane milost prezidenta republiky. Propuštěn byl až na amnestii v roce 1960 ve špatném zdravotním stavu. Zemřel 7. října 1960.²²

Jan Zahradníček byl autorem převážně spirituální lyriky. Byl oddaným katolíkem a jeho silná víra má v básních nezastupitelné místo. Náboženská inspirace se nejsilněji projevuje ve sbírkách ze třicátých let *Jeřáby* (1933), *Žíznivé léto* (1935) a *Pozdravení slunci* (1937). Svými básněmi se snažil oživit tradiční svatováclavský kult, jež by národ sjednotil, a to ve sbírkách *Korouhve* (1940) a *Stará země* (1946). Po válce došlo v jeho poezii k ústupu lyrizace a prozaizaci verše. Zároveň u něj dochází i k posunu v přístupu ke světu, jež Zahradníček nově prezentoval jako „svět bez Boha, vnitřně rozdrobený, vnějškově monstrózní“.²³ Odrazem tohoto přístupu jsou sbírky *La Saletta* (1947) a *Znamení moci* (1951). Nové verše vznikaly i ve vězení, ovšem vydání se dočkaly až roku 1981 v Torontu pod názvem *Dům Strach*.²⁴

2.5 Bedřich Fučík

Bedřich Fučík patří mezi nejvýznamnější literární kritiky, esejisty a překladatele. Narodil se 4. ledna 1900 v Čáslavici u Třebíče jako syn krejčího. Vystudoval gymnázium v Třebíči a poté srovnávací literatury na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy. V letech 1929 až 1939 pracoval jako ředitel nakladatelství *Melantrich*. Poté přešel na pozici šéfredaktora do nakladatelství *J. R. Vilímek*, kde

²² MENCLOVÁ, V., SVOZIL, B., VANĚK V. *Slovník českých spisovatelů*. Praha: Libri, 2000, s. 728-729.

²³ MENCLOVÁ, V., SVOZIL, B., VANĚK V. *Slovník českých spisovatelů*. Praha: Libri, 2000, s. 729.

²⁴ ZEJDA, R. *Byl básníkem!.* Tišnov: Sursum, 2004. 423 s. ISBN 80-7323-077-1.

zůstal do roku 1943. Od roku 1945 byl ředitelem nakladatelství *Vyšehrad* a *Universum*. Kvůli své katolické orientaci a nesympatiím ke komunistickému režimu byl z vedoucí pozice odvolán a ještě rok zůstal ve *Vyšehradu* alespoň jako korektor. Roku 1951 byl zatčen. Po propuštění se opětovně věnoval literatuře, přestože nemohl oficiálně publikovat. Zemřel 2. července 1984 v Praze.²⁵

Kromě vlastní tvorby redigoval několik časopisů (Svítání, Tvar, Listy pro umění a kritiku). Uspořádal také několik knižnic básní (Poezie, Prameny, Tvar, Verše). Ve třicátých letech dokonce spolupracoval s Československým rozhlasem. Roku 1969 připravil televizní pořad o Grahamu Greenovi. Roku 1974 založil s Vladimírem Binarem samizdatovou edici Rukopisy VBF, kde vycházely spisy Jakuba Demla, Jana Čepa, Jana Zahradníčka a také jeho vlastní práce, jako například *Sedmero zastavení* (1977) či *Oběšený harlekýn* (1979). Jako literární kritik našel svůj prostor v revue Tvar, kterou spoluredigoval. Zaměřoval na soudobou českou poezii a prózu. V přístupu ke kritice navázal na F. X. Šaldu. Nedílnou součástí je katolická orientace jeho esejů. Věnoval se souborně dílu Otokara Březiny, Karla Čapka, Viléma Závady a dalších. Po propuštění z vězení se zabýval převážně psaním biograficko-kritických portrétů. Jako překladatel se zaměřil stejně jako jeho manželka na moderní německou literaturu.²⁶

2.6 Zdeněk Kalista

Zdeněk Kalista není sice autorem beletrie, ale kromě tvorby historiografické psal i poezii. Narodil se 22. července 1900 v Nových Benátkách, dnešních Benátkách nad Jizerou. Absolvoval gymnázium a na pražské univerzitě vystudoval historii a zeměpis. V letech 1924 až 1939 a 1945 až 1948 zde také historii vyučoval. Specializoval se hlavně na období baroka. Z vězení byl propuštěn na amnestii roku 1960. Na krátký čas se roku 1968 vrátil na Filozofickou fakultu Univerzity Karlovy.

²⁵ SAK, R. „Život na vidrholci“ (*Příběh Bedřicha Fučíka*). Praha: Paseka, 2004, 421 s. ISBN 80-7185-670-3.

²⁶ MENCLOVÁ, V., SVOZIL, B., VANĚK V. *Slovník českých spisovatelů*. Praha: Libri, 2000, s. 188-190.

Avšak invaze sovětských vojsk mu opět znemožnila věnovat se svému oboru. Zemřel 17. června 1982 v Praze.

Kalista začínal jako básník ve dvacátých letech sbírkami *Ráj srdce* (1922) či *Vlajky* (1925), jež byly částečně poznamenány meziválečným poetismem. Na dlouhou dobu se od poezie odklonil, aby se k ní vrátil ke konci života ve sbírce *Veliká noc* (1987) vydané v Mnichově. Kromě poezie a historie se uplatňoval jako překladatel z francouzštiny, němčiny a italštiny. Jako historik sledoval linii, jež vytyčili Jaroslav Goll a Josef Pekař. I z tohoto důvodu byl z vysoké školy po převratu odstraněn. Kromě barokního období se zaměřil na dobu vlády Karla IV. K jeho nejvýznamnějším dílům patří *Karel IV. Jeho duchovní tvář* (1971), *Bohuslav Balbín* (1939), *Století andělů a ďáblů* (1994). Převážně ke konci života se věnoval psaní vzpomínkové literatury, jež vyšla ve dvou dílech pod názvem *Po proudu života*.²⁷

2.7 Ladislav Jehlička

Ze všech odsouzených byl Jehlička nejmladší. Narodil se 29. května 1916 ve Skutči. Patřil do dělnické rodiny, jeho otec byl obuvnickým dělníkem v továrně Karla Kusého, kromě toho byl členem sociální demokracie. Absolvoval gymnázium a poté odešel na filozofickou fakultu, kde až do uzavření vysokých škol studoval filozofii, češtinu, francouzštinu a dějepis. Za okupace pracoval jako propagační úředník v nakladatelství *Vyšehrad*. Následně se přesunul do pobočného nakladatelství *Atlas*. Po osvobození se stal členem lidové strany a angažoval se ve výboru klubu lidových akademiků. V roce 1946 se stal tiskovým tajemníkem ministra zdravotnictví Adolfa Procházky.²⁸

Pod různými pseudonymy publikoval své články v časopisech. Byl součástí okruhu kolem časopisů *Řád a Obnova*, kde se netajil svými sympatiemi vůči

²⁷ ROTREKL, Zdeněk. *Skrytá tvář české literatury*. Brno: Blok, 1993, 240 s. ISBN 80-7029-085-4.

²⁸ Manželkou Adolfa Procházky byla Helena Koželuhová, jež byla neteř bratří Čapků. Působila jako redaktorka a lidovecká poslankyně. Po převratu odešla do exilu. Její jméno se objevuje ve vyšetřovacích spisech v souvislosti s obviněním Jehličky z kontaktů s exilovými poslanci.

fašistickému Španělsku. S Berounským ho kromě profesionálních vztahů pojil i vztah příbuzenský. Jejich manželky byly sestry.²⁹

2.8 Stanislav Berounský

Na druhé místo v procesu byl zařazen Stanislav Berounský. Pocházel z Dolních Bučic na Čáslavsku. Narodil se 19. dubna 1908. Vystudoval právnickou fakultu a pracoval jako odborový rada cenové statistiky ve Státním úřadu statistickém, poté byl úředníkem na ministerstvu průmyslu. V mladých letech se angažoval v agrární straně. S ostatními odsouzenými ho spojovalo zaměstnání v žurnalistické oblasti, jež vykonával za první republiky. Byl členem redakčního kruhu revue Řád, kde se stýkal s Václavem Renčem, Josefem Kostohryzem, Ladislavem Jehličkou a dalšími převážně katolicky orientovanými autory. Od roku 1937 v obdobném složení začali vydávat týdeník Obnova, který byl protisovětsky a protikomunisticky zaměřený. Oba časopisy byly zrušeny v roce 1939 a k jejich obnovení po válce nedošlo. Pro Berounského tímto skončila redaktorská kariéra.³⁰

2.9 Ladislav Kuncíř

Pocházel ze Žitovic na Jičínsku, narodil se 14. května 1890. Pocházel původně z rodiny zedníka, avšak jeho otec si později pronajal hostinec a nakonec otevřel obchod v Praze. Kuncíř vychodil měšťanskou školu a učil se na knihkupce v Jičíně. Poté se přestěhoval do Mostu, kde zastával místo příručího v knihkupectví. Za první světové války byl odveden. V roce 1923 se mu podařilo otevřít vlastní tiskárnu, kterou provozoval až do hospodářské krize 1934. Avšak hned v následujícím roce své nakladatelství obnovil. V roce 1949 přijal místo ředitele nakladatelství *Vyšehrad*, kde pracoval až do zatčení. Z vězení byl pro vážný

²⁹ DVOŘÁKOVÁ, Z. *Navzdory nenávisti a mstě*. Třebíč: Tempo, 2002, s. 64-66.

³⁰ DVOŘÁKOVÁ, Z. *Navzdory nenávisti a mstě*. Třebíč: Tempo, 2002, s. 61-63.

zdravotní stav propuštěn v roce 1956. Poté se začal věnovat korespondenci bratří Mrštíků, kterou připravoval ke knižnímu vydání. Zemřel 5. června 1974 v Praze.³¹

Ve svém nakladatelském podniku se zaměřil na autory katolické orientace, které soustřeďoval okolo časopisu *Akord*, jež vydával. Při vyšetřování byl vyslýchán i ohledně básníka Jana Čepa, jež odešel do zahraničí. Kuncíř se s ním znal od poloviny dvacátých let, kdy mu vydal ve svém nakladatelství jeho první dílo. Po nástupu Kuncíře do *Vyšehradu*, docházelo mezi ním a Fučíkem ke konfliktům, jelikož Fučík byl z tohoto místa odvolán a poslán na dovolenou a s nově nastalou situací nesouhlasil. Kuncíř se zde rovněž seznámil s Ladislavem Jehličkou, kterého přesunul z redakce do propagačního oddělení.

2.10 Oldřich Albrecht

Narodil se 27. prosince 1911 v Horním Litvínově. Studoval právnickou fakultu a zároveň byl členem studentského odboru národní demokracie. Po vojenské službě pracoval jako úředník Československo-palestinské obchodní komory a později v Latinskoamerické obchodní komoře. Z důvodu ztráty členských firem v pohraničí byl Albrecht roku 1938 propuštěn. Po skončení války se stal přednostou oddělení na ministerstvu zahraničí, z politických důvodů byl odvolán 1949. Až do zatčení pracoval jako úředník Československé filharmonie. Do roku 1948 byl členem lidové strany.³²

2.11 Miloslav Skácel

Dalším advokátem byl Miloslav Skácel, jež působil převážně v Uherském Hradišti. Narodil se 4. listopadu 1889 v Javoříčku na Litovelsku. Soukromou advokátní kancelář měl do roku 1949, poté pracoval jako úředník v rekreačním družstvu pro Střední Povltaví. Byl dlouholetým členem lidové strany a zastával zde

³¹ DVOŘÁKOVÁ, Z. *Navzdory nenávisti a mstě*. Třebíč: Tempo, 2002, s. 75-77.

³² DVOŘÁKOVÁ, Z. *Navzdory nenávisti a mstě*. Třebíč: Tempo, 2002, s. 63-64.

nějaký čas i funkci předsedy Okresního národního výboru v Uherském Hradišti. Znal se hlavně s Berounským a Fučíkem. Při vyšetřování mu uškodila skutečnost, že jeho syn v dubnu 1948 uprchl do zahraničí.³³

2.12 Václav Hovězák

Narodil se 17. října 1907 ve Starovičkách. Vystudoval přírodovědeckou fakultu obor chemie a vystřídal několik pracovních míst v průmyslových podnicích. Zaměstnán byl také nějaký čas jako ředitel vinařského družstva. Byl funkcionářem agrární strany a představitelem Selské jízdy a agrárního dorostu. Po druhé světové válce, kdy agrární strana nebyla obnovena, vstoupil do strany národně socialistické. Byl obviněn z organizování ilegálních schůzek a velký podíl mu byl připisován i za nezákonné útoky, jež měl domlouvat s Františkem Dostoupilem.³⁴

2.13 Ladislav Karhan, František Kadrnka, Jan Langar

Ladislav Karhan narozený roku 1904 absolvoval Vysokou školu obchodní a rok studoval na univerzitě ve Spojených státech amerických. Jeho otec byl členem agrární strany a hospodařil na svých polnostech. Stejně tak i Ladislav Karhan byl členem strany agrární a pracoval ve výboru Sdružení agrárních akademiků. Po válce vstoupil sice k národním socialistům, ale po krátké době přešel do strany lidové. Ve své funkci se zabýval převážně zemědělskou problematikou.³⁵

František Kadrnka byl bývalý agrární funkcionář. Po druhé světové válce vstoupil taktéž k národním socialistům. Celý život byl rolníkem ve Starovičkách. Ze skupiny odsouzených byl v kontaktu pouze s Hovězákem a Prokúpkem, některé další poznal až během procesu. Byl obviněn převážně ze zprostředkování ilegálních odchodů za hranice.³⁶

³³ DVOŘÁKOVÁ, Z. *Navzdory nenávisti a mstě*. Třebíč: Tempo, 2002, s. 69-70.

³⁴ DVOŘÁKOVÁ, Z. *Navzdory nenávisti a mstě*. Třebíč: Tempo, 2002, s. 82.

³⁵ DVOŘÁKOVÁ, Z. *Navzdory nenávisti a mstě*. Třebíč: Tempo, 2002, s. 82.

³⁶ DVOŘÁKOVÁ, Z. *Navzdory nenávisti a mstě*. Třebíč: Tempo, 2002, s. 82.

Jan Langar se narodil roku 1911 v Krmelíně na Ostravsku. Za první republiky byl členem agrárního dorostu, po válce národním socialistou. Pracoval jako předseda Svazu producentů mléka. Po únorovém převratu vstoupil do KSČ. Z odsouzených se Langar znal pouze s Kadrnkou a Hověžákem, se kterými ho seznámil Prokůpek.³⁷

³⁷ DVOŘÁKOVÁ, Z. *Navzdory nenávisti a mstě*. Třebíč: Tempo, 2002, s. 82.

3 PŘÍPRAVA PROCESU

3.1 Sledování a zatčení

Podle zprávy sepsané příslušníky StB byla valná většina pozdějších odsouzených zatčena na základě výpovědi Ladislava Jehličky, který byl z celé skupiny zatčen jako první - 3. května 1951.³⁸ Prokurátor jej později obvinil ze styků s bývalým poslancem lidové strany Bohdanem Chudobou,³⁹ který po únorovém převratu emigroval do zahraničí, kde se aktivně zapojil do budování exilové lidové strany. Tento kontakt se měl uskutečňovat přes studenta Kostelku, který Jehličkovi dopisy doručoval, nápomocná mu v doručování měla být i úřednice nakladatelství *Vyšehrad* Kolínská. Jehlička se k písemnému styku s Chudobou doznal a toto stanovisko nezměnil ani během přeshetřování případu v roce 1963, navíc tuto skutečnost připouští i ve svých publikovaných vzpomínkách.⁴⁰ Avšak jak dodává, písemné kontakty s Chudobou přerušil ještě před zatčením, jelikož bývalý lidovecký poslanec po něm žádal zprávy špiónážního charakteru a zřejmě ho nezajímaly informace společenského rázu ani osudy jiných perzekvovaných spisovatelů, o nichž mu Jehlička ve svých dopisech referoval. Právě z tohoto důvodu tyto kontakty skončily. Dle svého tvrzení neměl Jehlička zájem dále kontakt udržovat.

Výpověď z roku 1951, která by prokázala, že ostatní členové skupiny byli zatčeni právě na základě Jehličkova přiznání, v archivních svazcích chybí, stejně jako jakékoli jiné Jehličkovy výpovědi z původního šetření z let 1951 a 1952. Vysvětlení může být dvojí. Buď výpověď vůbec nebyla sepsána, nebo se v rámci administrativního přesunování vyšetřovacích spisů ztratila a s ní i ostatní zápisy Jehličkových výpovědí.

³⁸ MZA, f. C 136, sp. zn. 1 T 6/66, Žaloba ze dne 17. 6. 1952.

³⁹ Bohdan Chudoba (1909-1982) byl český historik, novinář a archivář. Po druhé světové válce se stal poslancem za Československou stranu lidovou. V únoru 1948 odešel do exilu. V emigraci se podílel na budování exilové lidové strany a později Křesťansko-demokratického hnutí. V USA přednášel na několika univerzitách historii a politologii. Trvale se usídlil se ve Španělsku, kde také zemřel.

⁴⁰ JEHLIČKA, L. *Křik koruny svatováclavské*. Praha: Torst, 2010, 590 s. ISBN 978-80-7215-394-7.

Vedle uvedených styků s Chudobou, které žaloba prezentovala jako poskytování špionážních informací, byl Jehlička obviněn také z nezákonné činnosti, kterou měl páchat společně s ostatními členy skupiny „Prokúpek a spol.“

Faktem zůstává, že Jehlička byl v drobnohledu StB dlouhou dobu před svým zatčením. Po určité době sledování Jehličkovy činnosti došlo nakonec i k jeho zavázání ke spolupráci se Státní bezpečností. Jehlička k tomuto kroku svolil pouze pod psychickým nátlakem, a tak hodnota jeho zpráv byla dle hodnocení jeho „řídícího orgánu“ nulová. Jehlička se Státní bezpečností skutečně spolupracovat nechtěl a snažil se z komplikované situace nějak obrazně řečeno „vybruslit“. V té době tak začal velmi holdovat alkoholu a zcela se vyhýbal společenským kontaktům. Podle pozdějšího vyjádření příslušníka StB dodával zprávy, které si buďto sám vykonstruoval, nebo měly tak nepatrný význam, že na jejich základě nebylo možno se na žádné další osoby zaměřit. Toto období pro Jehličku vyvrcholilo tím, že začal předstírat duševní chorobu a prostřednictvím svých známostí se ukryl v Ústavu pro choromyslné v Bohnicích, kam si pro něj však nakonec přišla StB.

Jak uvádí zpráva z šetření Inspekce ministra vnitra z roku 1963 *„Na základě jeho výpovědi došlo v průběhu roku 1951 k zatčení profesora Josefa Kostohryze z Prahy, JUDr. Stanislava Berounského, úředníka ministerstva těžkého strojírenství z Prahy, Václava Renče, spisovatele a bývalého ředitele divadla v Brně, Václava Prokúpk, spisovatele a do února 1948 ředitele Moravského kola spisovatelů z Brna, JUDr. Oldřicha Albrechta, úředníka České filharmonie z Prahy,...*“⁴¹

Ještě v době Jehličkovy pobytu v Bohnicích se mu jeho švagr Stanislav Berounský pokusil pomoci a navrhl mu ilegální odchod do zahraničí. V této záležitosti také podnikl iniciativní kroky. Nicméně sám se stal obětí příslušníků StB, kteří se vydávali za agenty zahraniční zpravodajské služby CIC. Berounského nějakou dobu vozili v autě se zavázanýma očima a následně ho vyložili v jakési lesní chatě. Ta byla ozdobena americkými státními symboly a obrazem prezidenta Trumana. Předložili mu dotazník ve špatné angličtině, který měl za Jehličku vyplnit. Účelem bylo, aby se zde přiznal k veškeré své ilegální činnosti. Během této schůzky

⁴¹ ABS, f. A8/1, inv. j. 1396, Zpráva ze dne 26. 10. 1965.

byl Berounský nucen přiznat, že Jehlička duševně nemocný nebyl, jelikož by přece nebylo třeba přes hranice převádět „blázna“.

Po nějaké době došlo ještě k další schůzce, při které ovšem získal Berounský podezření a odmítl dát „agentům“ další informace. Ti ho proto následně v lese vyhodili z auta, přiložili mu údajně revolver k hlavě a bylo mu řečeno, že ho teď budou muset zastřelit, protože už se dozvěděl příliš mnoho a mohl by je prozradit. Tímto veškeré kontakty mezi Berounským a údajnými agenty CIC skončily.⁴² Jehlička ještě v Bohnicích zhodnotil tento Berounského postup jako naivní a nerozumný a možnost odchodu do exilu navrhl. *„Když mně to všechno přišel říci do Bohnic, a že mám na ně čekat toho a toho v tolik a tolik hodin u Karlova mostu, vysmál jsem se mu přes tragičnost situace a řekl, že samozřejmě nikam nepůjdu.“*⁴³ A tak byl zatčen přímo v ústavu v Bohnicích.

Zatčení dalších účastníků procesu probíhalo v následujícím pořadí. Václav Prokůpek byl zatčen 17. května 1951 ve 22:30, Stanislav Berounský zatčen 18. května 1951 v 9:00, Ladislav Kuncíř 24. května 1951 v 9:45, ve stejný den byli zatčeni také Bedřich Fučík v 16:00 a Oldřich Albrecht v 18:00. 13. června téhož roku v 10:30 byl zatčen Václav Hovězák a o den později v 7:30 Jan Zahradníček a v 8:30 František Kadrnka. 4. července v 18:00 si StB přišla pro Jana Langara. 14. července v 9:00 byl zatčen Miloslav Skácel. Poslední zatčení proběhla v srpnu - 16. srpna ve 14:30 Josef Kalista, 17. srpna ve 2:00 Ladislav Karhan, 23. srpna v 9:00 Josef Knap a 24. srpna v 8:30 František Křelina.⁴⁴ Nedílnou součástí zatýkání byla domovní a osobní prohlídka a zabavení věcí, které mohly nějakým způsobem souviset s trestnou činností. Nicméně mnohdy byly zabaveny i věci manželek či jiných rodinných příslušníků a stejně tak věci, se kterými případ nesouvisel.

Následně byli zatčeni ještě František Dostoupil, zemědělec z Valtic, který stál za ilegálními přechody doktora Sahánka a poslance Daxnera přes hranice, a Ferdinand Veverka, majitel mlýna z Nových Mlýnů. Dva posledně jmenovaní byli z procesu se skupinou „Prokůpek a spol.“ vyňati a odsouzeni až 2. září 1952 Státním

⁴² JEHLIČKA, L. *Křik koruny svatováclavské*. Praha: Torst, 2010, 590 s. ISBN 978-80-7215-394-7.

⁴³ JEHLIČKA, L. *Křik koruny svatováclavské*. Praha: Torst, 2010, s. 108.

⁴⁴ MZA, f. C 136, sp. zn. 1 T 6/66, Žaloba ze dne 17. 6. 1952.

soudem v Praze pro trestné činy účastenství na velezradě a neoznámení trestného činu. Trest byl pro Dostoupila 12 let a pro Veverku 4 roky vězení.

Státní bezpečnost měla kromě Jehličky již dříve podezření také na ilegální aktivitu u Františka Kadrnky, Václava Hovězáka a Václava Prokūpka, a to již od roku 1948. V žádosti o prošetření a zpravodajské sledování styků z 8. prosince 1948 je uvedeno, že *„tyto osoby mají pravděpodobně určitý styk se zahraniční agrární emigrací a jest zde domněnka, že jsou touto emigrací řízeny a připravovány na určité úkoly“*.⁴⁵

Ze zpráv z roku 1949 je zřejmé, že někteří z výše zmiňovaných skutečně intenzivně sledováni byli, a to prostřednictvím tajných spolupracovníků StB. Na Kadrnku byl nasazen tajný spolupracovník pod označením AK-125,⁴⁶ který byl jeho přítelem a v něhož měl Kadrnka zřejmě značnou důvěru. Kromě toho byl Kadrnka ještě sledován důvěrníkem s označením D.30.815, který získával zprávy o lidech, kteří výše jmenovaného navštěvovali, a to převážně prostřednictvím svého syna, který byl u Kadrnky dříve zaměstnán. V úředním záznamu z 6. března 1950 je uvedeno, že je prošetřovaný (Kadrnka) navštěvován profesorem bez zaměstnání Hovězákem a kromě podezření z organizování protistátní činnosti zde důvěrník uvedl, že *„tento má ve svojí stodole za slámou uschován jeden zcela nový samovaz a to proto, aby mu nebyl vykoupen pro JZD, jak již se mu to stalo s jednou mláticí soupravou a jedním traktorem.“*⁴⁷

Od srpna 1950 se objevuje v agenturních zprávách, týkajících se Kadrnkovy činnosti, označení „Dunaj“. Jednalo se o sledování skupiny převážně zemědělců z jižní Moravy, jejichž cílem údajně bylo mařit znárodňování a začleňování do jednotných zemědělských družstev. Členem této skupiny měli být kromě samotného Kadrnky i Ferdinand Veverka. Zdrojem zpráv je tajný spolupracovník s označením Iv 35.429, který dle agenturních zpráv získával informace výhradně

⁴⁵ ABS, f. BN-V, V 898, Žádost o prošetření ze dne 8. 12. 1948.

⁴⁶ K označování tajných spolupracovníků viz ŽÁČEK, P. „Ostrá zbraň“ Státní bezpečnosti. Spolupracovníci StB ve směrnících pro agenturně operativní práci 1947 – 1989. Opozice a odpor proti komunistickému režimu v Československu 1968 – 1989, (ed.) P. Blažek. Praha, 2005, s. 164–185.

⁴⁷ ABS, f. BN-V, V 898, Úřední záznam ze dne 6. 3. 1950.

osobní cestou při rozmluvě s Kadrnkou a byl zapojován i do některých zcela legálních akcí členů skupiny.

Ve zprávě Krajského velitelství Státní bezpečnosti (KV StB) v Brně, která je datována 23. června 1951, tedy již po Kadrnkově zatčení, je uvedeno, že měl vlastnit samopal, který ukrýval doma, nicméně z opatrnosti jeho úkryt asi čtrnáct dní před zatčením změnil. Tato informace pochází od syna spolupracovníka Iv 35.429, jež u Kadrnky pracoval a po jeho zatčení ho Kadrnkova manželka opět požádala o pomoc. Nicméně při domovní prohlídce žádný samopal nalezen nebyl. Dále je zde uvedeno: „Kadrnkovka je hloupá, ta o ničem neví, a Hověžákova manželka ta o činnosti manžela ví všechno, poněvadž tento se jí se vším svěřil. Tu by bylo dobré vyslechnout.“⁴⁸ Ve zprávách následujících je uvedeno, že Kadrnkova manželka je „politicky nevyspělá“ a dá se lehce získat pro spolupráci.

V rámci akce „Dunaj“ došlo k rozšíření sledování i na osoby, které Kadrnku navštěvovaly, a na ty, které navštěvoval on sám. A tak se v agenturních zprávách začínají objevovat jména Jana Zahradníčka, Dominika Pecky a také několika dalších osob, které však v případě nehrají zásadní roli.

Získávání informací ze strany agentů pokračovalo i po zatčení hlavních aktérů. Tak například ve zprávě z 22. září 1951 od agenta s označením 423 jsou popisovány některé machinace nakladatelství Vyšehrad: „Za hlavu a iniciátora všech těchto podvratných machinací a daňových defraudací považuje Pecka spisovatele Prokůpka, který ostatní do toho zatáhl. Jako ředitel nakladatelství Moravského kola spisovatelů vyplácel přehnané honoráře a ještě radil k obcházení daňových nařízení ... Prokůpek měl na berní správě nějakou známou úřednici, která mu šla na ruku.“⁴⁹ Z tohoto vyplývá, že informace získal spolupracovník Státní bezpečnosti osobním rozhovorem s Dominikem Peckou, což ostatně konstatuje i řídící orgán.

Od roku 1950 se v materiálech, zařazených později do vyšetřovacích svazků, objevuje jméno Jana Langara, dalšího odsouzeného v případě „Prokůpek a spol.“ Jeho přiřazení k této skupině se navenek jeví jako nelogické, jelikož jediným pojítkem jsou občasné návštěvy u Františka Kadrnky. Navíc Langar byl členem

⁴⁸ ABS, f. BN-V, V 898, A-list č. 34 ze dne 23. 6. 1951.

⁴⁹ ABS, f. BN-V, V 898, A-list č. 34 ze dne 22. 9. 1951.

KSČ a v agenturních zprávách není vůči němu vznesena žádná větší výtky. Pracoval jako vedoucí podniku Svaz producentů mléka a i informátoři uvádějí, že si svoje povinnosti plnil. Avšak je zde několikrát zdůrazněno, že ačkoliv je člen KSČ, zůstal stále agráříkem. Jako důkaz tohoto tvrzení slouží i fakt, že je Langar silně nábožensky založený, což se neslučuje s oddaností novému režimu.

3.2 Vyšetřování

Po zatčení všech podezřelých osob se rozeběhlo vyšetřování. Podle pozdějších výpovědí jednotlivých odsouzených byli v roce 1951 vyslýcháni v Praze, Brně i jinde. Během vyšetřování se příslušníkům StB podařilo nejrůznějšími metodami (včetně fyzického a psychického týrání) od zatčených získat nejen informace o veškeré jejich činnosti, ale také velké množství polopравd i naprostých smyšlenek. Tuto pozoruhodnou směsici pak vyšetřovatelé stylizovali do výslechových protokolů, ke kterým byli vyšetřovaní přinuceni připojit své podpisy. Výsledkem je situace, kdy ve výslechových protokolech není možné rozlišit, co je výmysl vyšetřovatelů a co skutečná činnost zatčených. Vzhledem k tomu, že v pozdější době, během obnovy soudního řízení v šedesátých letech, většina odsouzených výpovědi o své činnosti z let 1948 až 1951 průběžně měnila se zřejmým úmyslem domoci se úplné rehabilitace, nebude už asi nikdy možné naprosto bezpečně určit, co odsouzení v procesu „Prokúpek a spol.“ skutečně uskutečnili a co byla pouze pozdější konstrukce Státní bezpečnosti a prokuratury.

Klíčovým okamžikem, od kterého se podle výsledků vyšetřování StB měla systematická ilegální činnost skupiny odvíjet, bylo setkání na vinobraní ve Starovičkách u Hustopečí. Obžalovaní se zde sešli 28. září 1948 u Václava Hovězákova. Dle protokolů z roku 1951 a 1952 se právě zde uskutečnila hlavní organizační část rozvracečské činnosti. Měla zde být ustanovena „Křesťansko-demokratická strana“. Ta měla slučovat bývalé příslušníky strany agrární a lidové. Hlavní myšlenky měly být založeny na křesťanském principu společnosti a zachování soukromého vlastnictví zemědělců i průmyslníků.

Kromě toho zde měly být rozděleny oblasti programu této strany ke zpracování jednotlivým obžalovaným. K tomu Ladislav Jehlička ještě ve výpovědi z roku 1963 uváděl: „*Pokud si pamatuji, Renč vypracoval část programu týkající se otázek organizace státního filmu. Hovořilo se, že národohospodáři Berounský, Albrecht, Skácel, Karhan by měli vypracovat hospodářskou část a literární pracovníci Kostohryz, Renč, Knap, Křelina by měli vypracovat kulturní část programu. Prokůpek měl pracovat s hospodářskou skupinou a konkrétně zpracovat zemědělskou otázku.*“⁵⁰ Avšak během přeshetřování většina odsouzených vypověděla, že k žádnému založení strany nedošlo a že realizace vypracování programu proběhla pouze u Václava Renče, který sepsal body pro oblast filmu a divadla (koncept tohoto „programu“ byl při zatčení u Renče skutečně nalezen a jeho opis je dodnes přiložen k vyšetřovacím spisům).

Václav Prokůpek ohledně údajného založení strany v roce 1963 vypověděl: „*Pokud jsme hovořili o politických názorech či stranách, byly to hovory výlučně teoretické. Nebyli jsme stoupenci únorových událostí a svým záporným postojem jsme se netajili. Zvláště proto, že někteří z nás byli akčními výbory zbaveni existence. Domnívali jsme se, že únorové řešení není definitivní, očekávali jsme změnu zřízení, ovšem ne násilnou cestou, ale vývojem. Pro ten případ jsme hovořili o tom, že by bylo třeba vybudovat politické hnutí, které by poměry u nás konsolidovalo, a hovořili jsme o tom, že pro takový případ by bylo třeba vypracovat náležitý program. Konkrétně jsme dále o věci nehovořili.*“⁵¹

Většina odsouzených v otázce založení politické strany a zpracování programu vypovídala v roce 1963 téměř shodně jako Prokůpek, dá se tedy předpokládat, že se skutečně jednalo spíše o teoretickou rozmluvu skupiny intelektuálů, kteří byli náhle zcela vyloučeni ze společenského a kulturního života.

Pro vyšetřovatele Státní bezpečnosti i pro prokuraturu však bylo obvinění týkající se založení „Křesťansko-demokratické strany“ základním kamenem celé obžaloby (bylo klasifikováno jako velezrada) a v původních výsledkových protokolech je tak toto téma popsáno do nejmenších detailů. A to nejen v otázce

⁵⁰ ABS, f. A8 Inspekce ministra vnitra, inv. č. 1396, Výpověď Ladislava Jehličky ze dne 15. 6. 1963.

⁵¹ ABS, f. A8 Inspekce ministra vnitra, inv. č. 1396, Výpověď Václava Prokůpka ze dne 11. 6. 1963.

programové náplně, ale i v otázce obsazení hlavních pozic v údajně připravované straně. Při soudním přelíčení toto rozdělení uvedl ve své (naučené) výpovědi Oldřich Albrecht. „*Po zvratu jsme měli ujednáno, že já budu tajemníkem křesťansko-demokratické strany, Skácel předsedou, Kostohryz měl býti ministrem školství, Fučík šéfem nakladatelské činnosti. Vím, že Fučík a Kuncíř měli ohledně této funkce nějaké neshody.*“⁵² Zde zřejmě vyšetřovatelé obratně využili nepříliš vřelého vztahu mezi Kuncířem a Fučíkem, který byl znám ještě z doby před zatčením a zmiňuje se o něm ve svých pamětech například i Ladislav Jehlička, který se údajně tyto vztahy měl pokusit napravit.

Obvinění ze založení politické strany by samo o sobě k odsouzení jistě stačilo, avšak nesplnilo by požadovanou agitační a odstrašující funkci soudního procesu. Bylo třeba ukázat, že mnozí spisovatelé, jichž si český národ vážil a oceňoval je, jsou ve skutečnosti podvrtníci režimu, ne-li dokonce teroristé. I z tohoto důvodu bylo obvinění z velezrady podloženo dalšími „skutečnostmi“. Václav Prokúpek a především Václav Hovězák byli obvinění z napomáhání k útěku přes hranice minimálně dvěma osobám. V prvním případě se jednalo o doktora Emanuela Sahánka, který měl do zahraničí uprchnout, aby navázal kontakt špionážního charakteru se západními státy a především s českou politickou emigrací. Ve skutečnosti pravděpodobně o nic podobného nešlo, doktor Sahánek chtěl zřejmě pouze budovat svoji kariéru na Západě, k čemuž hodlal využít pomoci své dcery, která žila v Londýně. Podle obžaloby však měl při útěku údajně přenášet zprávy o ustavení křesťansko-demokratické strany a další listiny určené pro politickou emigraci ve Francii, přičemž mělo být stanoveno heslo, které mělo prostřednictvím rozhlasu potvrdit, že i se zprávami úspěšně překročil hranice. Podle výpovědí odsouzených ze šedesátých let však po Sahánkově odchodu s ním již nikdy nedošlo k žádnému kontaktu. I podíl Václava Prokúpeka, který v obžalobě figuroval jako „vedoucí“ celé skupiny, na útěku doktora Sahánka byl pravděpodobně pro potřeby případu zveličen. Prokúpek k tomu uvedl: „*Pokud se jedná o moji pomoc v ilegálním přechodu hranic Sahánkovi, k tomu uvádím,*

⁵² ABS, f. MV-V, V2300, vyšetřovací svazek 135/51, Protokol o hlavním líčení.

že z jeho rozhovoru se mnou jsem se domníval, že má úmysl odejít do zahraničí, ale já mu v tom nebyl nijak nápomocen.“⁵³

Žaloba dále tvrdila, že k odchodu do exilu pomohl Sahánkovi Václav Hověžák. Ten to později skutečně potvrdil – uvedl, že za tímto účelem navázal kontakt s rolníkem Františkem Dostoupilem z Valtic na Břeclavsku, který zřejmě znal ilegální přechod. *„František Dostoupil pak skutečně Sahánka zdárně do zahraničí přepravil a rovněž na moji žádost, později odcházejícího poslance Daxnera, o čemž jsem se přesvědčil ze zprávy od doktora Jechoutka.*“⁵⁴ Právě bývalý poslanec slovenské Demokratické strany Daxner⁵⁵ byl druhou osobou, kterou podle obžaloby skupina vyslala do zahraničí. Prokůpek ani nikdo další ze skupiny (kromě Hověžáka) se s ním však s největší pravděpodobností nikdy nesetkal a jeho odchod do exilu tak s činností Prokůpka a jeho známých ve skutečnosti nijak nesouvisel.

Kromě ilegálních přechodů hranic, které byly většinou považovány také za velezradu nebo minimálně za napomáhání k velezradě, se podle prokuratury Václav Prokůpek dopustil ještě podvodu s prodejem knih, z něhož získával finanční prostředky: *„Celkový počet prodaných a koupených knih činil asi 15.500 výtisků, z čehož byl zisk asi 300.000 Kčs. Z toho jsem pak asi 260.000 Kčs rozdělil mezi vyakčnené osoby, hlavně spisovatele.*“⁵⁶

Prokůpek pak i před Inspekcí ministra vnitra v roce 1963 přiznal, že se s brněnskou tiskárnou Zář dohodl na tom, že tajně vytisknou o několik set výtisků knihy *Na krásné samotě* více, než oficiálně uvedou, a že tyto výtisky pak „na černo“ rozprodal. *„Zisk ve výši asi 30. 000,- Kčs jsem odevzdal Bedřichu Fučíkovi, který byl v té době propuštěn a byl bez finančních prostředků. Peníze rozdál též dalším spisovatelům, kteří byli v podobné situaci.*“ Podobně doznal machinace také s dalšími tituly, jejichž přebytky odkoupil od Kuncíře a prodal dále. *„K tomuto dodávám, že peníze jsem neposkytoval na ilegální činnost, ale jako sociální podporu*

⁵³ ABS, f. A8 Inspekce ministra vnitra, inv. č. 1396, Výpověď Václava Prokůpka ze dne 11. 6. 1963.

⁵⁴ ABS, f. BN-V, V 898, Výpověď Václava Hověžáka z 31. 8. 1951.

⁵⁵ Ján Daxner byl slovenský a později československý politik, poválečný poslanec Ústavodárného národního shromáždění za Demokratickou stranu.

⁵⁶ ABS, f. BN-V, V 898, Protokol o výpovědi Václava Prokůpka ze dne 30. 1. 1952.

postiženým rodinám.“⁵⁷ Toto obvinění tedy bylo zřejmě jako jedno z mála pravdivé, jelikož tyto podvody s knižními výtisky Prokůpek připouští i v roce 1963 při inspekčním šetření.

Výše zmíněny již byly Jehličkovy kontakty s bývalým poslancem Chudobou, jež sice byly ukončeny zřejmě již dlouho před zatčením a nikdy asi nepřekročily běžnou výměnu osobních zkušeností, přestože se Chudoba snad pokoušel Jehličku k podávání i jiných zpráv přesvědčit. To však prokuratuře nebránilo přiřknout mu trestný čin vyzvědačství. Ze stejného trestného činu byli obviněni ještě Oldřich Albrecht a Ladislav Karhan, jež měli být autory odborných zpráv hospodářského a kulturního charakteru, které údajně zasílali do zahraničí. Sám Jehlička měl přitom vypracovat zprávu týkající se politické situace. Podle obžaloby byly zprávy zpracovány na žádost Josefa Kostohryze a k jejich odeslání měl posloužit ředitel Ústavu italské kultury v Praze Giorgio Albertti, který byl označen za agenta zahraničních výzvědných služeb. Jak v šedesátých letech vypověděl Kostohryz, tyto zprávy snad byly skutečně napsány, nicméně podle Kostohryzových výpovědí nebyly do zahraničí nikdy odeslány.

Z Kostohryzova podnětu došlo také na jaře roku 1949 k sepsání tzv. memoranda, přičemž v tomto bodě se shoduje jak původní žaloba z roku 1952, tak i výpovědi některých odsouzených učiněné v šedesátých letech. Na zpracování memoranda se podíleli Stanislav Berounský, Oldřich Albrecht a Ladislav Karhan. Přesný text tohoto dokumentu není znám, jelikož se při vyšetřování nenašel. Podle StB se mělo jednat o kritický a hlavně nepravdivý popis poměrů v komunistickém Československu. Kromě toho zde měla být obsažena výzva k vojenskému zásahu proti nově ustavenému režimu. Memorandum bylo určeno představitelům západních států, W. Churchillovi, H. Trumanovi a A. De Gasperimu a také papeži Piu XII. K jeho odeslání bylo opět využito Kostohryzových kontaktů na italském velvyslanectví. Kostohryz svůj hlavní podíl na sestavení i odeslání memoranda nikdy nepopíral, Berounský, Albrecht ani Karhan také ne, avšak tři posledně zmínění se shodně později pokoušeli memorandum bagatelizovat. Dokazovali, že neobsahovalo výzvu k zásahu proti poúnorovému režimu (což prokuratura

⁵⁷ ABS, f. A8/1, inv. j. 1396, Výpověď Václava Prokůpka ze dne 11. 6. 1963.

prezentovala přímo jako výzvu k vojenskému útoku na Československo), ale spíše o sepsání pojednání o poměrech u nás, s nimiž byli nespokojeni. V protokolu z hlavního líčení uvádí Oldřich Albrecht, že text memoranda stylizoval Kostohryz a Berounský. Role Karhana a Albrechta měla být pouze překladatelská, k čemuž se vyjádřil Berounský s tím, že i on se na překladu textu podílel.

Václav Prokůpek byl rovněž obviněn z přípravy teroristického útoku, jež si kladl za cíl osvobodit z vězení a odvézt do zahraničí bývalého ministerského předsedu Rudolfa Berana. Na tuto akci měl vynaložit částku 15 000 Kčs. Kromě toho byl vyšetřovateli označen za spojku mezi pražskou a brněnskou skupinou a zároveň měl vybudovat síť ilegálních spolupracovníků skupiny, mělo se jednat převážně o bývalé agrárníky. Poté měl navázat kontakt s agenty Zelené internacionály.⁵⁸ Na jejich pokyn měl začít od roku 1950 budovat na Moravě síť důvěrníků.

StB potřebovala nalézt nějaké spojení brněnských obžalovaných se zahraničním politickým exilem. Jelikož hlavní podíl na komunikaci se zahraničím měl mít Josef Kostohryz, který byl však přeražen i s Václavem Renčem do procesu v Praze, bylo třeba, aby zahraniční kontakty s některými významnými osobnostmi byly prokázány i v Brně. Jedním z odsouzených, který měl takovéto kontakty mít, byl Bedřich Fučík. Měl být ve spojení s československým kulturním atašé v Londýně Skoumalem,⁵⁹ což se neprokázalo. „*K jeho osobě jsem byl celý den vyslýchán pouze k jedné věci, zda jsem s ním měl spojení. Já jsem stále tvrdil,*

⁵⁸ Zelená internacionála byla mezinárodní agrární organizace založená roku 1928 československými agrárníky s úmyslem spolupráce a společné internacionální zemědělské politiky. V roce 1930 bylo sídlo organizace přeneseno do Paříže a Zelená internacionála byla nahrazena Agrárním a selským panevropským střediskem. Nicméně pro potřeby politicky motivovaných procesů v Praze a Brně byla Zelená internacionála přetransformována ve zločineckou organizaci, jejíž popis prezentoval dobový tisk. „*Jednou z takových imperialistických agentur je t. zv. ‚Zelená internacionála‘, která vznikla v USA pod vedením zrádce polského a československého lidu Mikolajczyka a bývalého agrárního ministra vnitřní dr. Černého. Záškodnická skupina, která dnes stojí před soudem, byla řízena touto ‚Zelenou internacionálou‘. Jejím cílem bylo zničení samostatnosti Československé republiky a její zapojení do t. zv. amerického protektorátu, t. zv. ‚Evropské federace‘. Tohoto zločineckého cíle se mělo dosáhnout pomocí nové světové války.*“ („Proces s bandou záškodníků našeho zemědělství.“ Mladá fronta, 1952, r. 8, č. 97. Citováno dle POSPÍŠILOVÁ, I. *Jan Zahradníček ve vykonstruovaném procesu 1952 (dobová reflexe v tisku)* (Bakalářská práce), Brno, FSS MU, 2009, 63 s.

⁵⁹ Aloys Skoumal byl český literární kritik a překladatel z němčiny a z angličtiny. V letech 1936 až 1944 pracoval jako lektor a redaktor v nakladatelství Vyšehrad, poté byl rok internován. Po návratu se stal ředitelem tohoto nakladatelství. V období 1947 až 1950 byl kulturním atašé v Londýně a pracovníkem ministerstva informací a osvěty.

že jsem s ním spojení neměl. Nakonec vyšetřující navrhl, abych podepsal prohlášení, že přijímám rozsudek smrti, jestliže se prokáže, že nemluvím pravdu. Když jsem toto prohlášení podepsal, veškeré dotazy v tomto směru přestaly.“⁶⁰

Sestavení pro vyšetřovatele „vyhovujících“ protokolů, jež se staly základním kamenem pro sestavení žaloby, by zřejmě nebylo možné bez donucovacích metod, jejichž používání nebylo tehdy žádnou výjimkou.⁶¹ Všichni obžalovaní byli ke znění finálních protokolů donuceni „standardními“ vyšetřovacími metodami práce Státní bezpečnosti. Na mnohých bylo hojně použito fyzické násilí i psychický nátlak. Jako názorný příklad je předložena část výpovědi Václava Prokūpka z roku 1963, kdy byl celý případ prošetřován Inspekcí ministra vnitra. *„Fyzické i duševní násilí na mně bylo pácháno vyšetřovacími pracovníky ihned při prvním výsledku 18. května 1951 v Bartolomějské ulici v Praze. Výslech trval od časného rána do pozdních hodin nočních za ustavičného bití. (...) Po přivedení do výsledkové místnosti dne 18.5.1951 vyšetřovací pracovník mě vyzval, abych hovořil o své protistátní činnosti. Když jsem se dotázal, o jakou činnost se jedná, ihned se na mne vrhl a dal mi pěstí několik ran do tváře a do břicha. V zápětí na to mi dal pouta na ruce a za brutálního křiku mě zavaloval nadávkami. Pak mne srazil k zemi a začal do mne kopat, načež mě vzal za vlasy a zvedal. Pak začal výslech mírným způsobem, ale když jsem se nedoznával, opět používal násilí, šlapal mi podpatkem na špičky nohou, takže mně nehty na palcích úplně rozdrtil, zavázal mi oči a tloukl mě po celém těle. Nařídil mi dělat dřepy až do úplného vyčerpání, přičemž jsem musel vykřikovat slova: „Jsem zrádce národa, špion a vrah.“ až do úplného ochraptění. V takové atmosféře proběhl výslech celý den, kdy mě v noci odvezli do věznice na Pankráci do cely, kde stráž mně nařídila, že na zaklepání každou čtvrt hodinu se musím postavit do pozoru a podat hlášení, čímž mi byl znemožněn jakýkoliv odpočinek a spánek. Toto se opakovalo do 30. května 1951, kdy jsem byl uvedeným vyšetřovatelem tak zmlácen, že mne stráž bez mé žádosti předvedla k ošetření do nemocnice, kde mi po ohledání ran bylo nařízeno 16 dní zůstat ležet na cele*

⁶⁰ ABS, A8/1, inv. j. 600, Výpověď Bedřicha Fučíka ze dne 13. 5. 1957.

⁶¹ Více o vyšetřovacích metodách KAPLAN, K. *Nebezpečná bezpečnost*. Brno: Doplněk, 1999, 292 s. ISBN 80-7239-024-4.

a dávat si obklady.“⁶² Takovéto metody práce si na obviněných vybraly svou daň a některým z nich způsobily trvalé následky.

Prokůpek během svých výslechů před pracovníky inspekce popisoval své vyšetřující, zapisovatelky i spoluvězně z roku 1951. Obdobný, i když ne tak detailní popis účastných osob lze sledovat i u Bedřicha Fučíka. Účelem tohoto zdánlivě zbytečného popisu mohla být snaha o prokázání pravdivosti výpovědi obžalovaných. Dalo by se předpokládat, že při inspekčním šetření dojde k vyhledání případných svědků fyzického týrání, kteří by následně pravdivost tvrzení potvrdili. Avšak k tomuto kroku ze strany úředníků Inspekce ministra vnitra zřejmě vůbec nedošlo, nebo o tomto alespoň neexistuje žádný záznam.

Obvinění byli kromě fyzického týrání vystaveni zastrašování úplnou likvidací a perzekucí ostatních rodinných příslušníků. Fučíkovi bylo vyhrožováno, stejně jako i dalším obžalovaným, zatčením manželky. V případě přiznání požadovaných obvinění mu bylo slíbeno, že bude propuštěn domů, což byla ze strany vyšetřovatelů pouze manipulace, kterou chtěli docílit přiznání a potvrzení vykonstruovaného protokolu.

⁶² ABS, f. A8/1, inv. j. 1396, Výpověď Václava Prokůpka ze dne 11. 6. 1963.

4 SOUDNÍ JEDNÁNÍ A JEHO OHLAS V TISKU

4.1 Soudní proces

Samotný soudní proces probíhal v Brně ve dnech 2. až 4. července 1952. Jak už bylo několikrát naznačeno, organizační otázka celého připravovaného „soudního představení“ nebyla jednoduchá. Vyšetřovatelům trvalo více než rok od zatčení Ladislava Jehličky, než byli všichni obžalovaní připraveni vypovídat dle naplánovaného scénáře. Nečekaným problémem bylo přeražení Václava Renče a hlavně Josefa Kostohryze do pražské skupiny. Kostohryz zastával v údajné ilegální skupině vedoucí úlohu a po jeho převedení bylo nutné najít na jeho místo někoho jiného. Ještě v trestním oznámení proti celé skupině z 29. září 1951 je Kostohryz uveden na prvním místě.

Nakonec byl do čela skupiny postaven Václav Prokůpek. Stalo se tak zřejmě proto, že udržoval s Kostohryzem poměrně čilé kontakty, a toho se tudíž dalo využít k propojení obou procesů. Navíc Prokůpek byl spojovací osobou i mezi ostatními členy skupiny. Například Kadrnka a Langar byli právě Prokůpkem seznámeni s Berounským a následně s některými dalšími členy skupiny.

V trestním oznámení figuruje také jméno Josefy Kolínské, jež se měla podílet na Jedličkových kontaktech s exposlancem Chudobou tím, že dopisy od Chudoby, které přinesl Miroslav Kostelka, předala Jehličkovi. Navíc měla zprostředkovat kontakt i opačným směrem a do zahraniční dodávat Jehličkovy špionážní zprávy. Kolínská byla později z vyšetřování vypuštěna a vystupovala v něm pouze na pozici svědka. Do jaké míry kontaktům mezi Jehličkou a Chudobou skutečně napomáhala se nedá prokázat. Sama Kolínská při rehabilitačním řízení, kdy byla opětovně předvolána jako svědek, vypověděla, že si na dané události nepamatuje, a tudíž o nich nemůže nic vypovědět. Avšak vzhledem k tomu, že Jehlička i po propuštění krátkodobé písemné styky s Chudobou přiznával, na rozdíl od zasílání špionážních zpráv, je dosti pravděpodobné, že i Kolínská roli prostředníka skutečně zastávala a o této komunikaci věděla.

Součástí soudního procesu se stal znalecký posudek z oboru státně bezpečnostního a politického zpravodajství, který byl vypracován 3. července roku 1952. Sám autor posudku, jehož jméno není nikde v materiálu uvedeno, se ovšem v první části omezil na analýzu politické situace od roku 1945 do tehdejší současnosti. Nejednalo se o posouzení objektivní, nýbrž o oslavování komunistické strany a zavrhování ostatních politických stran. V části, kde se věnuje skupině souzených, víceméně shrnuje to, z čeho byli obviněni s důrazem na tvrzení, že je třeba posuzovat míru provinění všech obžalovaných v celostátním měřítku. V závěru uvádí následující doporučení: „...vzhledem k celkové činnosti obviněných, k její nebezpečnosti a významu nutno hodnotiti tuto jako činnost sledující přímo ku zničení a rozvrácení lidově demokratického státního zřízení a společenského řádu republiky, které jsou zaručeny ústavou a jako činnost, která byla schopna způsobiti značné, případně nedozírné škody, jak politické, tak zejména bezpečnosti a obraně státu, pokud tyto škody již způsobeny nebyly. Z hlediska zpravodajského, zejména vzhledem k podaným špionážním zprávám však konstatuji, že určité škody způsobeny byly, i když tyto nelze zhodnotiti.“⁶³

Hlavní líčení bylo zahájeno 2. července v osm hodin v síni Krajského národního výboru v Brně. Předsedou senátu byl dr. Vladimír Podčepický, jako soudci z povolání byli přítomni dr. Miloš Mühlstein a Jaroslav Demczak. Soudci z lidu byli jmenováni Bedřich Blažek a Bohumil Kadlec, zapisovatelem byl Josef Kroupa. Na pozici prokurátora stál známý dr. Karel Čížek, specialista na procesy, v nichž figurovala katolická církev. Čížek byl ve stejné pozici i o dva měsíce dříve v pražském procesu. Obhájci obžalovaných zde sice byli, avšak byla to spíše formalita, aby se dostálo legislativní povinnosti. Plnou mocí si obhájce zvolili pouze Bedřich Fučík, Oldřich Albrecht, Josef Knap, Zdeněk Kalista a Ladislav Kuncíř. Ostatním byli přiděleni ex offio.

V protokolu je uvedeno, že hlavní líčení je veřejné, nicméně lístky na něj byly poskytnuty hlavně kulturním pracovníkům a mladým angažovaným spisovatelům. Rodinným příslušníkům obžalovaných bylo umožněno se jednání zúčastnit, ale maximálně v počtu dvou na každého souzeného. Jak z protokolu

⁶³ ABS, f. MV-V, V 2300, Znalecký posudek.

vyplývá, byly některé části jednání tajné, tudíž s vyloučením veřejnosti. S tím ostatně souvisí i identita autora výše zmíněného znaleckého posudku, u jehož kolonky je místo jména vepsáno „jeho jméno uvedeno v tajné části protokolu“.⁶⁴

Po kontrole identity všech obžalovaných následovalo přečtení žaloby. Předseda senátu poté vyzval obviněné, aby se k žalobě podrobně vyjádřili a uvedli všechny okolnosti, jež by mohly podezření proti nim vyvrátit, nebo alespoň zmírnit. Obžalovaní byli upozorněni na polehčující okolnost, kterou představuje doznání. Nato následovaly výpovědi všech obžalovaných v pořadí, v jakém byli uvedeni v žalobě. Součástí výpovědi je i krátké shrnutí jejich životopisů.

První vypovídal údajný vedoucí ilegální skupiny Václav Prokůpek. Již z jeho vyjádření k životopisným údajům vystupuje výrazně následující věta: „*V roce 1942 jsem se stal členem Ligy proti bolševismu, kam jsem však vstoupil proto, abych kryl svoji ilegální činnost proti okupantům, uznávám však, že jsem se do této hnusné organizace zařadil.*“⁶⁵ Samotná stylistická formulace této věty je „jak vystříhnutá“ z agitační příručky pro mladé komunisty. V Prokůpkově výpovědi se objevuje jméno Zdeňka Rotrekla, jež byl odsouzen roku 1949. Rotrekl měl být součástí ilegální organizace, jež spolupracovala s lidovci v exilu. Do této organizace se údajně snažil Prokůpek vtáhnout a aktivně ho zapojit. Prokůpek zde plně doznává svou vinu a potvrzuje svou pozici spojky mezi pražskou a brněnskou skupinou, kterou s ním zastával ještě Václav Renč. Výpovědi jsou místy doplněny kajícími sebekritikami, jako například: „*Dnes chápu, jak jsem klesl hluboko.*“⁶⁶

Ve výpovědi Stanislava Berounského se objevuje informace, že předsedou skupiny měl být zvolen Miloslav Skácel a sekretářem Oldřich Albrecht. Ovšem výpověď Václava Prokůpka udává, že samotný Prokůpek, jako údajný vedoucí skupiny, tuto Skácelovu ani Albrechtovu roli neznal a nevěděl o ní. Tato tvrzení jsou takřka v rozporu, jelikož by bylo málo pravděpodobné, že Prokůpek jako hlavní organizátor by nebyl o tak závažné věci informován. Berounský a Prokůpek se nicméně shodují v tvrzení, že ilegální činnost skupiny byla ukončena po zatčení Ladislava Jehličky.

⁶⁴ ABS, f. MV-V, V 2300, Protokol o hlavním líčení.

⁶⁵ ABS, f. MV-V, V 2300, Protokol o hlavním líčení.

⁶⁶ ABS, f. MV-V, V 2300, Protokol o hlavním líčení.

Zajímavé je tvrzení, jež se objevuje ve výpovědi Ladislava Jehličky. „*Zahradníčka jsem za člena skupiny nepovažoval.*“⁶⁷ Tato informace je ve světle předešlého vyšetřování poměrně překvapivá, jelikož Jehlička měl jistě stejně jako ostatní předem připravený a naučený scénář výpovědi, avšak tato věta do kontextu takového scénáře nezapadá. Pochybnosti o členství Zahradníčka se v jiných výpovědích neobjevují. Navíc je Jehličkovo vyjadřování tak, jak je zaspáno, velmi úsečné a na rozdíl od ostatních žádný z bodu obžaloby nerozvádí více, než je nezbytně nutné. Obrázek o tom, jaký měl k celému procesu postoj sám Jehlička, ale i prokurátor Čížek, je možné si udělat z následující Jehličkovy vzpomínky. Ještě před procesem se Čížek s Jehličkou sešel, aby se ujistil, že ten bude vypovídat, jak měl nacvičeno, při tom ho Jehlička upozornil na protichůdná tvrzení ve své výpovědi. „*Na jednu z těch protichůdností jsem Čížka upozornil...Řekl jsem, že to je nesmysl...Čížek se na mne dlouze zadíval, potom hereckým pohybem si smetl akta do náruče, strčil mi je pod nos a pravil: „Kamaráde, tohle celé je nesmysl, ale hrajeme každý svou hru.*“⁶⁸

Jistého vybočení se prokazatelně dopustil také Zdeněk Kalista, když uvedl: „*Cítím se vinen, ale ne v rozsahu žaloby. Cítím se vinen tím, že jsem dal návrh na organizaci ve školství. Že jsem podpořil ilegální organizaci jsem si uvědomoval-předpokládal, neuvědomil jsem si její rozsah.*“⁶⁹ František Křelina zase odvážně prohlásil: „*Když jsem nemohl vydávat knihy, byl jsem tak oddálen od svých čtenářů. Kniha Jalovčí stráně mohla být vydávána i po únoru 1948. Jsem český spisovatel a básník a moje díla budou souzena budoucností.*“⁷⁰ Vzepřel se i Jan Zahradníček, jež byl u soudního líčení v tak špatném stavu, že mu dozorcí k jeho výpovědi donesli židli a sníženou mikrofonomovou tyč. „*Necítím se vinen dle žaloby, cítím se vinen tím, že jsem připravoval věci, které měly být po převratě. Přímo proti státu, i když jsem se prohřešil, jsem nezasahoval.*“⁷¹ K tomuto lze jenom dodat, že nebylo již v moci vyšetřovatelů ani prokurátora, aby takovýmto projevům vzdoru a osobní statečnosti přímo při hlavním jednání zamezili.

⁶⁷ ABS, f. MV-V, V 2300, Protokol o hlavním líčení.

⁶⁸ JEHLIČKA, L. *Křik koruny svatováclavské*. Praha: Torst, 2010, s. 102.

⁶⁹ ABS, f. MV-V, V 2300, Protokol o hlavním líčení.

⁷⁰ ABS, f. MV-V, V 2300, Protokol o hlavním líčení.

⁷¹ ABS, f. MV-V, V 2300, Protokol o hlavním líčení.

Po tom, co všichni obvinění vypověděli ve věci obžaloby, byla soudní síň vyklizena a jednání pokračovalo s vyloučením veřejnosti. Znovu byl k výpovědi předvolán Kuncíř. Jeho výpověď se týkala nakladatelských machinací, o kterých měl vědět i ministr dopravy Alois Petr⁷², s nímž se Kuncíř radil o řešení celé situace. Navíc měla být Petrovu tajemníkovi Josefusovi vyplacena částka 125 000 Kčs, kterou Kuncíř zaúčtoval na účet strany lidové. Podle Kuncířovy domněnky si Josefus část peněz nechal. Po jeho odvolání z funkce měl ministr Petr Kuncířovi říci, aby se o této kapitole nikde nezmiňoval. Po skončení Kuncířovy výpovědi pokračovalo jednání opět veřejně.

Prezentován byl ještě výše zmíněný znalecký posudek a výpovědi Václava Renče. V závěrečné řeči prokurátor navrhoval potrestání obviněných dle žaloby. Obhájci doporučili zmírnění trestů. Závěrečné slovo si vyžádali ještě někteří obžalovaní. Například Ladislav Jehlička prohlásil: „*Došel jsem k poznání, že jsem byl hlupák. Na pracovišti chci čin odčinit.*“⁷³ Obsahově se všichni ve svém závěrečném slovu víceméně shodli. Jednalo se o kající doznání a odhodlání odčinit všechno prací. Mírnější trest žádal kvůli svému věku Kuncíř, Zahradníček kvůli špatnému zdravotnímu stavu a Langar, jenž argumentoval špatným zdravotním stavem, třemi dětmi a manželkou, která je vzorným pracovníkem. Avšak nic z toho, co by přednesli obhájci nebo samotní obžalovaní, nemohlo změnit již předem stanovené výše trestů.

Rozsudek byl vynesena 4. července. Všichni členové skupiny byli odsouzeni za velezradu podle §78 a Oldřich Albrecht, Ladislav Jehlička a Ladislav Karhan za trestný čin vyzvědačství podle §86 trestního zákona. Tresty odnětí svobody byly vysoké. Václav Prokůpek odsouzen na 22 let, Stanislav Berounský na 20 let, Oldřich Albrecht na 20 let, Ladislav Jehlička na 14 let, Bedřich Fučík na 15 let, Miloslav Skácel na 17 let, Ladislav Karhan na 18 let, Zdeněk Kalista na 15 let, Josef Knap na 11 let, Ladislav Kuncíř na 10 let, František Křelina na 12 let, Jan Zahradníček na 13 let, Václav Hovězák na 17 let, František Kadrnka na 5 let a Jan

⁷² Alois Petr byl meziválečný i poválečný poslanec Československé strany lidové. V letech 1948 až 1951 zastával funkci předsedy v této straně a také post ministra dopravy.

⁷³ ABS, f. MV-V, V2300, Protokol o hlavním líčení.

Langar na 7 let. Kromě trestu odnětí svobody ztratili všichni podle §48 trestního zákona čestná práva občanská. Lhůta stanovená pro jejich opětovné získání byla u Kadrnky a Langara pět let, u ostatních deset let. Nedílnou součástí byla také konfiskace veškerého majetku. Václavu Prokūpkovi byl uložen navíc peněžitý trest ve výši 20 000 Kčs, pokud by ho nebyl schopen uhradit, měly mu být k trestu odnětí svobody přičteny dva měsíce navíc. Miloslav Skácel měl uhradit 60 000 Kčs, nebo strávit ve vězení o šest měsíců více. Ladislav Kuncíř měl uložen peněžitý trest ve výši 30 000 Kčs a Václav Hověžák ve výši 50 000 Kčs. U obou by v případě neschopnosti částku zaplatit došlo stejně jako u předchozích k prodloužení pobytu ve vězení.

Rok po odsouzení bylo ministerstvem informací a osvěty nařízeno vyřazení všech publikací, na nichž byl jako autor uveden Zdeněk Kalista, Josef Knap, František Křelina, Václav Prokūpek a Jan Zahradníček. Tím byla pro komunistický režim definitivně uzavřena kapitola Prokūpek a spol.

„Během soudu byl nejen zdiskreditován osobní charakter obžalovaných a hrubým způsobem znevážena jejich tvorba, ale i uražena jejich spisovatelská a vlastenecká čest.“⁷⁴

4.2 Ohlas v tisku

Ohlas soudního procesu se skupinou „Prokūpek a spol.“ v dobovém tisku byl i vzhledem k situaci, která v oblasti žurnalistiky panovala, nekompromisní a jednotný. Informace v tisku o průběhu a výsledcích soudního líčení se objevily bezprostředně po jeho konání, 5. července 1952. Zprávy, které byly otištěny v Rudém právu, Lidové demokracii, Mladé frontě a Svobodném slovu, měly takřka unifikovaný myšlenkový obsah, jazykový styl, a místy dokonce i zcela stejné pasáže, což pouze dokazuje centrální kontrolu tisku, jež pracoval zcela ve službách komunistického režimu.

⁷⁴ FERKLOVÁ, R. *Ruralismus na pranýři, aneb „Jak bude žít národ, jemuž se půda stala výrobním prostředkem?“*. Ruralismus. Jeho kořeny a dědictví. Semily: Státní oblastní archiv v Litoměřicích, 2005, s. 90.

Ze všech článků kromě informační funkce vyznívá také funkce odstrašující a v neposlední řadě také nactiutřačská. Tak jako nebylo objektivní soudní jednání, nebyly objektivní ani novinové příspěvky. „*Mnozí z těch, kteří v tomto procesu zasedli na lavici obviněných, byli již za prvé republiky typickými představiteli kulturní reakce. Knap, Křelina a Prokůpek ve svých „literárních“ pracích a na stránkách agrárních časopisů hlásali ve službách agrárního kapitálu falešná hesla o věčnosti majetkových rozdílů mezi lidmi a o venkovu „jako jedné rodině“. Klamali tak pracující rolníky a snažili se je izolovat od stejně vykořisťovaných dělnických mas...*“⁷⁵ Z navozené koncepce celého procesu nesměl autor článku nijak vybočit směrem ku prospěchu odsouzených.

Přestože byl proces označen za veřejný, nebylo možné se na něj dostat bez předem distribuovaných lístků. Účast v obecnstvu byla primárně nabídnuta mladým angažovaným spisovatelům, kteří měli zakázáno dělat si v průběhu procesu jakékoli písemné poznámky. Tento zákaz porušil Ludvík Kundera, jehož poznámky jsou zařazeny v monografii Radovana Zejdy. Jedná se vesměs o stručné poznámky k výpovědím a zaznamenání výše trestů. V dnešní době odtajnění vyšetřovacích spisů sice postrádají takovéto poznámky na významu, avšak rozhodně ne na autentičnosti.

Příspěvky svými neustálými narážkami na špionáž pro Vatikán či spolupráci s Vatikánem za účelem svrnutí lidově demokratického režimu pokračovaly ve štvavé kampani, jež byla vedena proti katolické církvi. Články orientované nepřátelsky vůči nejvyšším představitelům katolické církve se v periodických objevovaly pravidelně již od konce druhé světové války, přičemž jejich frekvence a útočnost se po únorovém převratu značně zvýšila. Ve spojení s Vatikánem byl pravidelně uváděn fašismus, což byl i případ některých odsouzených v popisovaném případě. V očích socialistického režimu se katolický intelektuál rovnal fašistovi nebo přinejmenším jeho spojenci. „*Ve dnech 2. – 4. července se v Brně před senátem státního soudu konal proces s 15člennou protistátní skupinou, složenou převážně z fašistických intelektuálů, orientovaných na Vatikán...*“⁷⁶

⁷⁵ Rudé právo, 5. 7. 1952, s. 2.

⁷⁶ Rudé právo, 5. 7. 1952, s. 2.

Vatikán byl komunistickým zřízením označován také jako „Černá internacionála“. Tento název se čas od času objevil i ve spojení se skupinou „Prokúpek a spol.“

Odsouzení měli údajně svou ilegální činností usilovat o vytvoření fašistického režimu v Československu po vzoru Dolfusova režimu v Rakousku ve třicátých letech, Španělska generála Franca či Portugalska Antónia Salazara. Kromě samotného vnitropolitického zvratu mělo být Československo začleněno do „t. zv. *Středoevropské federace, což – a to obvinění výslovně doznali – znamenalo zrádu naší samostatnosti*“.⁷⁷ Za fašistické byly označeny časopisy Řád, Akord a Obnova, do nichž přispívali Jehlička, Zahradníček, Fučík, Berounský a občasně i další ze skupiny. Jednalo se vesměs o společenské časopisy katolické orientace, k jejichž zrušení došlo po únoru 1948.

Aktéři procesu se od orientace na Vatikán měli podle autora článku v Rudém právu odklonit v roce 1950 a navázat poté spojení na agrárně zaměřenou Zelenou internacionálu – „*bandu to uprchlých zkrachovalých statkářských politiků*“.⁷⁸ Avšak dále měli pokračovat ilegální činností ke stejnému cíli, tedy ke zvratu socialistického zřízení.

Zdeněk Kalista byl kromě výše zmíněného očerňování nařčen také z falšování československých dějin, jehož se měl dopustit během svého působení na pražské univerzitě. „...vydávali *Lipany a Bílou horu za šťastné události v našich dějinách a dobu největšího útlaku našeho národa – dobu temna – za nejslavnější dobu našich dějin*.“⁷⁹

Poměrně spekulativní je pasáž věnovaná kontaktu odsouzených se zahraničím. Zde autor příspěvku z Rudého práva projevil svou neobratnost v otázce novinářské etiky. Výslovně zde píše: „*Prostřednictvím různých agentů a také diplomatických zástupců jedné západní kapitalistické země dodávali do zahraničí špionážní zprávy*.“⁸⁰ Tím, že neuvádí konkrétní údaje a nahrazuje je výrazy jako „různých agentů“ či „jedné západní kapitalistické země“, budí dojem vykonstruovanosti a případné úplné smyšlenosti této informace. Kromě přímého

⁷⁷ Rudé právo, 5. 7. 1952, s. 2.

⁷⁸ Rudé právo, 5. 7. 1952, s. 2.

⁷⁹ Rudé právo, 5. 7. 1952, s. 2.

⁸⁰ Rudé právo, 5. 7. 1952, s. 2.

obviňování z trestných činů, za něž byli obžalováni odsouzeni, se autoři příspěvků o procesu neštíteli ani užívání přímých nadávek, když odsouzené nazývali „*sprostými zločinci*“ a podněcovateli další světové války.

5 REHABILITACE

Po Stalinově smrti v Sovětském svazu a následně i po smrti prezidenta Klementa Gottwalda, která bezprostředně následovala, došlo k postupnému mírnému uvolňování tuhého komunistického režimu. Tento proces nabral na intenzitě po ostré kritice stalinských metod a kultu osobnosti z úst Nikity Chruščova. Ke změnám docházelo nejen v oblasti kultury a politiky, ale i v legislativě. Začaly se objevovat první hlasy volající po rehabilitaci některých odsouzených.

Zvláště silný byl tlak v případě spisovatelů a kulturních činitelů. Na II. sjezdu Svazu československých spisovatelů, který se konal 22. až 29. dubna 1956, se básník Jaroslav Seifert veřejně přimlouval za odsouzené literáty a odvážně vybízel k nápravě. „*Vyzvěte umlčené a neprávem vyloučené spisovatele, kteří jsou ovšem toho jména hodni, k spolupráci. Nečekejte, až přijdou sami a budou prosit. Sotva by přišli, neboť není hodno spisovatele, aby prosil. Dejte jim možnost, aby odpověděli dnes na útoky, na které nemohli odpovědět, když byli vylučováni z literatury, já to sám zažil! ... Uvažujme o spisovatelích uvězněných, myslíme na jejich lidský osud. Nemám ovšem práva soudit tu jejich vinu. Vinu, chyby, omyly. Ale mám právo jako český básník vysloviti domněnku, že pykali dost za tyto své politické viny a omyly.*“⁸¹ Tento projev byl přijat s nadšeným potleskem.

K posunu v názorech došlo i u některých autorů, kteří byli k režimu loajální. Na výše zmíněném sjezdu přednesli své projevy Vítězslav Nezval a Jan Drda, kteří patřili k věrným stoupencům komunistické strany a vedoucím funkcionářům ve Svazu československých spisovatelů. Tito dříve podporovali tvrdý kurs socialistického realismu a napomáhali utváření jeho konkrétní podoby. Přestože nadále zůstávali straně věrni, nebránilo jim toto v přednesení referátů „*Za literaturu životní pravdy*“ (Drda) a „*O některých problémech současné poezie*“ (Nezval). Jan Drda se ve svém příspěvku zmínil o špatných metodách, které jsou používány

⁸¹ PERNES, J. *Československý rok 1956. K dějinám destalinizace v Československu*. Soudobé dějiny 4/2000, s. 603-604.

v běžném životě i v literatuře, kritizoval činnost Svazu československých spisovatelů, jeho značnou byrokratičnost a tvrdé zásahy do literatury. Několikrát zde v různých variacích přednesl svou poučku: „*Pravda musí být stranická a stranickost musí být pravdivá a mezi těmito dvěma principy nemůže vznikat rozpor.*“⁸² Vítězslav Nezval k tomu přidává konstatování, že mnohým básníkům režim uškodil a doposud tyto křivdy nijak neodčinil. Avšak nehledá sebekriticky chybu v komunistickém režimu jako takovém ani v tu dobu silně kritizovaném kultu osobnosti Stalina, ale „*ve slánštině*“⁸³. Tím převádí odpovědnost za některé velké politické procesy na bývalého generálního tajemníka ÚV KSČ Rudolfa Slánského, který byl odsouzen a popraven v roce 1952 v rámci „procesu s protistátním spikleneckým centrem Rudolfa Slánského“.

Československá politická špička se snažila po 20. sjezdu KSSS a vyslovení Chruščovova referátu najít nějakého „viníka“, který bude odpovědný za největší nepravosti, ke kterým docházelo v první polovině padesátých let. Mnozí se přimlouvali za to, aby se tímto viníkem stal právě popravený Rudolf Slánský, avšak bylo třeba najít někoho, kdo by mohl být precedentně potrestán. „Obětním beránkem“ se stal ministr Alexej Čepička, který byl označen za hlavního odpovědného. Pravděpodobně byl pro tuto pozici „zvolen“ i proto, že byl mezi lidmi neoblíbený kvůli tažení proti katolické církvi, ve kterém se angažoval, a pro opatření, která zaváděl v československé armádě. Čepička byl odvolán ze všech stranických i státních funkcí, a přestože nebyl jediný, kdo byl za tvrdý komunistický kurz odpovědný, byl jako jediný potrestán.

Ačkoliv se za perzekvované spisovatele přimlouvali výše zmiňovaní literáti a podpora v řadách ostatních spisovatelů také nebyla nezanedbatelná, dočasné uvolnění roku 1956 žádné konkrétní důsledky uvězněným spisovatelům z procesu „Prokúpek a spol.“ nepřineslo. Následné opětovné „přitvrzení“ politiky KSČ, v jehož rámci byly mimo jiné kritizovány také některé projevy na sjezdu spisovatelů

⁸² PERNES, J. *Československý rok 1956. K dějinám destalinizace v Československu*. Soudobé dějiny 4/2000, s. 602.

⁸³ PERNES, J. *Československý rok 1956. K dějinám destalinizace v Československu*. Soudobé dějiny 4/2000, s. 602.

z roku 1956, tak ještě na několik let předem odsoudilo většinu pokusů o změnu původního rozsudku k nezdaru.

5.1 První pokus o obnovení procesu

O změnu, resp. zmírnění trestů z roku 1952, se postupně pokoušeli jak samotní odsouzení, tak jejich rodinní příslušníci, a to cestou žádostí o milost nebo o podmíněčné propuštění. Tyto žádosti však byly zpravidla okamžitě odmítány jako neodůvodněné.⁸⁴ Jednu z nepočetných výjimek představovalo udělení milosti Josefu Knapovi v roce 1955 (kvůli jeho zdravotnímu stavu).⁸⁵

Zajímavý osud však potkal žádost o obnovu trestního řízení, kterou v roce 1956 podal ke krajskému soudu v Praze Bedřich Fučík a velmi podrobně v ní rozvedl důvody, které ho k tomuto kroku vedly, zejména uváděl kruté vyšetřovací metody. Přestože pražská krajská prokuratura, která se jeho podnětem zabývala, návrh doporučila zamítnout („*skutečnost, že během vyšetřování bylo použito nezákonných vyšetřovacích metod, sama o sobě nemůže být důvodem pro obnovu zvláště proto, že se jedná o tvrzení navrhovatele zatím ničím neprokázané*“⁸⁶), byl jeho návrh 25. ledna 1957 projednán na veřejném zasedání Krajského soudu v Praze za účasti Fučíka samotného a několika svědků, které soudu navrhl. Při projednávání Fučík podle dokumentů ministerstva vnitra uvedl, že během původního vyšetřování v Praze na Bartolomějské ulici „*byl na něho činěn fyzický i psychický nátlak a způsobena mu újma na zdraví, takže následky pociťuje ještě v současné době. Při výslechu prý mu byly vyraženy dva zuby, z čehož později dostal kostižer. Vyšetřující referent jej tloukl do hrudníkové kosti, takže mu byla porušena nervová tkáň a od té doby pociťuje pálení na prsou anginózního stavu. Musel prý 48 hodin nepřetržitě chodit bez odpočinku po cele, a jelikož měl závadné boty, dlouhou chůzi se mu porušily kůstky v chodidle, takže ještě dnes nemůže našlápnout na špičku*

⁸⁴ Viz například žádost o milost pro Jana Zahradníčka, publikovaná ve formě přílohy v knize Radovana Zejdy. (ZEJDA, R. *Byl básníkem. Život a dílo Jana Zahradníčka*, s. 261.).

⁸⁵ ABS, f. A8/1, inv. j. 1396, Výpověď Josefa Knapa ze dne 22. 9. 1965.

⁸⁶ SLABOTÍNSKÝ, R. *Amnestie prezidenta republiky v letech 1960 a 1962 a rehabilitace politických vězňů v 60. letech* (Disertační práce), Brno, FF MU, 2010, s. 152-153.

nohy. Před hlavním přeličením byl eskortován do Brna, kde se musel učit závěrečný protokol nazpaměť.“⁸⁷

Tato výpověď, stejně jako výpovědi svědků, zřejmě na soudní senát zapůsobila alespoň do té míry, že se rozhodl Fučíkův návrh nezamítnout, ale až do ověření těchto svědeckv jeho projednávání odročit. O toto prověření požádal předseda senátu pražského krajského soudu ministerstvo vnitra. K tomu v průběhu května 1957 alespoň formálně došlo – dne 25. dubna 1957 pověřil ministr vnitra Rudolf Barák přešetřením „*případu odsouzeného Bedřicha Fučíka*“ orgány inspekce ministra vnitra nadporučíka Rudolfa Šálu a nadporučíka Miloslava Dobiáše.⁸⁸

Jedním z úkonů, který pracovníci inspekce provedli, byl výslech Bedřicha Fučíka ohledně způsobu, jakým byl v letech 1951 až 1952 vyšetřován. Fučík v podstatě zopakoval tvrzení, která před tím uvedl u pražského krajského soudu a dodal některé podrobnosti. Mimo jiné také dodal, že příslušníky, kteří jej v Praze vyšetřovali (a týrali) by rozhodně poznal. Jako konkrétní příklad týrání, stejně jako před krajským soudem v Praze, opět uvedl: „*Při jedné příležitosti, když jsem popíral určité tvrzení, dostal jsem od vyšetřujícího ránu rukou do obličeje. Tímto úderem mně byly vyraženy na dolní levé čelisti dva zuby (stoličky). Po úderu se mně oba zuby viklaly, a když jsem přišel na celu, tak jsem si je vytrhl.*“⁸⁹

Právě na toto zdánlivě méně významné tvrzení se inspektoři rozhodli soustředit a pravděpodobně již během tohoto výslechu předpokládali, že se jim je podaří zpochybnit. Jako další totiž Fučíkovi položili otázky ohledně stavu jeho chrupu před zatčením (dozvěděli se, že byl špatný) a na další průběh ošetřování jeho zubů během výkonu trestu (zjistili, že mu byly postupně odstraněny téměř všechny zbývající zuby a nyní již používá protézu). V následujících dnech inspektoři navštívili přímo věznici Mírov, kde vyslechli odsouzeného, který zde vykonával funkci dentisty, získali rentgenové snímky Fučíkovy čelisti a provedli výpis z knihy ošetřených na zubním oddělení zdejší ošetrovny. Tímto detailním šetřením se jim podařilo najít několik rozporů, které pak Fučíkovi přdestřeli při jeho dalším

⁸⁷ ABS, f. A8/1, inv. j. 600, Zpráva ze dne 21. 5. 1957.

⁸⁸ ABS, f. A8/1, inv. j. 600, Pověření ze dne 25. 4. 1957.

⁸⁹ ABS, f. A8/1, inv. j. 600, Výpověď Bedřicha Fučíka ze dne 13. 5. 1957.

výslechu, který se týkal již výhradně jeho zubů (jakkoli anekdoticky toto tvrzení zní). Příslušníci nyní chtěli vědět přesně, které zuby byly Fučíkovi vyraženy a které si následně na cele vytáhl. Fučík, který si možná ani neuvědomil, že při prvním výslechu hovořil mírně odlišně, odpověděl: „*Předposlední stoličku, která byla uvolněna, jsem si na cele ihned vytáhl, před-předposlední stoličku jsem však vytáhnout nemohl a byla mně vytržena, domnívám se, na Mírově.*“ Na to inspektoři pohotově Fučíkovi připomněli, že při prvním výslechu uvedl, že si na cele vytáhl oba zuby:

„Otázka: Proč dnešního dne vypovídáte zcela jinak?

Odpověď: Opomenul jsem říci k tomu, že oba zuby se viklaly, že jsem si vytrhl pouze jeden, protože druhý viklající se byl sepjat nějakým můstkem s ostatními zuby.“⁹⁰

Vyslychající pak v podobném duchu pokračovali a nutili Fučíka, aby jim po více než pěti letech přesně uváděl, jak vytržený zub vypadal a který to vlastně byl, což Fučík pochopitelně nedokázal. Celý rozhovor probíhal ve velmi útočném duchu, takže Fučík na závěrečnou výzvu: „*Chcete svoji výpověď ještě něčím doplnit?*“ do protokolu nadiktoval na svoji obranu: „*Nic než to, co jsem řekl úvodem – že jsem nechtěl nikoho obviňovat, že jsem chtěl podat jenom osvětlení, za jakých okolností jsem podepsal protokoly.*“⁹¹

Ostatní Fučíkova tvrzení ohledně fyzického a psychického týrání inspektoři prověřili tím způsobem, že některé bývalé vyšetřovatele nechali ohledně těchto údajů sepsat vyjádření. Ti v nich vcelku pochopitelně tvrdili, že se nic z toho nezakládá na pravdě, možnost jakéhokoli nátlaku rezolutně popírali a tvrdili, že Fučík vždy vypovídal sám a z vlastní vůle. Pouze František Kaiser, který podle svých slov tehdejší vyšetřování řídil, připouštěl, že jeden z vyšetřujících „*měl sklony k použití násilí*“, což však ostatní věděli, takže „*jej hlídali a pomáhali*“.⁹² Ve svých vyjádřeních však příslušníci neopomněli dodat, že předpokládají, že „*si vše vymyslel, aby docílil úlevy v uloženém trestu*“⁹³, případně, že kdyby jím uváděná

⁹⁰ ABS, f. A8/1, inv. j. 600, Výpověď Bedřicha Fučíka ze dne 20. 5. 1957.

⁹¹ ABS, f. A8/1, inv. j. 600, Výpověď Bedřicha Fučíka ze dne 20. 5. 1957.

⁹² ABS, f. A8/1, inv. j. 600, Vyjádření Františka Kaisera ze dne 14. 5. 1957.

⁹³ ABS, f. A8/1, inv. j. 600, Výpověď Jaroslava Urbana ze dne 15. 5. 1957.

zranění skutečně existovala, „*tak by této ‚příležitosti‘ využil již u služebního lékaře a potom zvláště v soudní vazbě a při samotném soudním přeličení, což bylo v té době již ‚módou‘, svádět a pomlouvat příslušníky.*“⁹⁴

Celé šetření bylo proto uzavřeno s tím, že Fučík si svá tvrzení jednoduše vymyslel. Závěrečná zpráva, která byla zpracována oběma příslušníky provádějícími přešetření ke dni 21. května 1957 byla obratem zaslána soudu. Jako konkrétní odůvodnění uváděla: „*Podle rentgenického snímku pořízeného dne 1. 2. 1957 ve věznici v Ruzyni je v okolí předposledního zubu na levé dolní čelisti kost zcela normální. Tvrzení Bedřicha Fučíka o vyražených zubech je nevěrohodné. Jak bylo zjištěno, již před zatčením měl zuby ve velmi špatném stavu a měl tři můstky. (...) Orgáni, kteří vyšetřovali Bedřicha Fučíka, shodně nezávisle na sobě uvádí, že s Fučíkem bylo jednáno slušně.*“⁹⁵

Pouze v jediném bodě dávali příslušníci inspekce za pravdu Fučíkovi – připouštěli, že závěrečný protokol se mohl částečně učit nazpaměť, resp. „*byly s ním probírány několikrát protokoly, které s ním byly sepsány v Praze*“, avšak dodali, že „*v té době to byl vžitý systém v práci, zejména když se jednalo o přeličení, která byla konána veřejně.*“⁹⁶

Pro soud i pro samotného Bedřicha Fučíka byl nejdůležitější závěr citované zprávy, který Fučíkem uváděné důvody pro obnovu soudního řízení zásadně odmítal jako nepodložené a zároveň stěžovatele obviňoval z účelové lži: „*Přešetřením nebylo prokázáno, že by proti Fučíkovi při vyšetřování bylo použito fyzické násilí. Z tvrzení Fučíka je zřejmé, že využívá rafinovaným způsobem svých nemocí, které vhodným způsobem spojuje s údobím vyšetřování, aby tím docílil povolení obnovy trestního řízení. V jeho osobě se jedná o člověka nepřátelsky zaměřeného vůči našemu lidově demokratickému zřízení, který nezměnil své politické názory ani ve výkonu trestu.*“⁹⁷

⁹⁴ ABS, f. A8/1, inv. j. 600, Vyjádření Františka Kaisera ze den 14. 5. 1957.

⁹⁵ ABS, f. A8/1, inv. j. 600, Výsledek prošetření z 21. 5. 1957.

⁹⁶ ABS, f. A8/1, inv. j. 600, Výsledek prošetření náčelníka inspekce ministra majora Aloise Šlechty z 21. 5. 1957.

⁹⁷ ABS, f. A8/1, inv. j. 600, Výsledek prošetření náčelníka inspekce ministra majora Aloise Šlechty z 21. 5. 1957.

Když se Fučíkovým návrhem pražský krajský soud znovu v listopadu 1957 zabýval, vzal závěry inspekce za své a návrh zamítl, což potvrdil i Nejvyšší soud, který případ projednal po Fučíkově odvolání v únoru 1958. Jako trpkou tečku si pak Fučík musel vypořádat ještě rozhodnutí o tom, že musí uhradit náklady vzniklé projednáváním jeho zamítnutého návrhu.⁹⁸

Celý průběh přešetření Fučíkových tvrzení tak velmi názorně ilustruje způsob, jakým se orgány komunistického Československa dokázaly v druhé polovině padesátých let vypořádat s oprávněnými stížnostmi některých odsouzených osob. Vzhledem k tomu, že tito stěžovatelé většinou neměli (a ani nemohli mít) žádné hmatatelné důkazy pro svá tvrzení, nebylo problémem jejich podněty smést ze stolu jako neodůvodněné, a to na základě výpovědí jejich bývalých vyšetřovatelů, kteří se vcelku pochopitelně navzájem intuitivně kryli.

5.2 Amnestie

Rok 1960 byl pro některé odsouzené rokem konce vězení. Prezident Antonín Novotný toho roku vyhlásil rozsáhlou amnestii u příležitosti patnáctého výročí osvobození Československa od nacistické okupace.⁹⁹ Jednalo se o největší amnestii politických vězňů v československých dějinách. Ve dnech 10. až 12. května bylo propuštěno 64 % uvězněných z politických důvodů, což v reálu představovalo 5601 osob.¹⁰⁰ Z amnestie nebyli vyloučeni ani odsouzení v případě „Prokúpek a spol.“, přestože se netýkala všech.

Zbytek trestu byl prominut Bedřichu Fučíkovi, Ladislavu Jehličkovi, Ladislavu Karhanovi, Františku Křelinovi, Janu Zahradníčkovi, Zdeňku Kalistovi a Miloslavu Skácelovi. Zároveň s propuštěním byla odsouzeným navracena čestná práva občanská. Horší byla situace v oblasti majetkové. Během zatčení StB mnohým obžalovaným zabavila cennosti, peníze v zahraniční měně, v případě

⁹⁸ SLABOTÍNSKÝ, R. *Amnestie prezidenta republiky v letech 1960 a 1962 a rehabilitace politických vězňů v 60. letech* (Disertační práce), Brno, FF MU, 2010, s. 154-155.

⁹⁹ K amnestii blíže viz ROKOSKÝ, J. *Amnestie 1960. Paměť a dějiny* 1/2011, s. 36-54.; a dále také SLABOTÍNSKÝ, R. *Amnestie prezidenta republiky v letech 1960 a 1962 a rehabilitace politických vězňů v 60. letech* (disertační práce), Brno, FF MU, 2010, 255 s..

¹⁰⁰ ROKOSKÝ, J. *Amnestie 1960. Paměť a dějiny* 1/2011, s. 36.

spisovatelů i některé literární práce a knihy. Součástí trestu v rámci rozsudku byla také exekuce veškerého majetku, čehož se amnestie netýkala. Navíc, po osmi letech od zatčení spousta těchto věcí už nebyla dohledatelná. Odsouzeným však byly alespoň odpuštěny neuhrazené soudní výlohy (pokud existovaly) či případné peněžité tresty, pokud byly uloženy.

Všem amnestovaným byla zároveň uložena podmínka, že se jim zbytek trestu promíjí, pokud se ovšem v následujících deseti letech nedopustí úmyslného trestného činu. Ve své podstatě se tak spíše než o amnestii jednalo o podmíněčné propuštění.

Amnestie, která byla publikována ve sbírce zákonů jako předpis č. 54/1960 Sb., však také stanovovala několik případů, kdy k prominutí zbytku trestu nedojde, přičemž u každého odsouzeného bylo individuálně přezkoumáno, zda se na jeho osobu amnestie vztahuje, nebo nevztahuje. Pod konečným usnesením byl podepsán příslušný krajský soud, v praxi však rozhodovala komise, v níž vedle zástupce krajského soudu zasedal také zástupce krajské prokuratury a krajské správy ministerstva vnitra (u nejvýznamnějších vězňů schvalovalo propuštění přímo politbyro KSČ).¹⁰¹

V případě Václava Prokūpka, Oldřicha Albrechta, Václava Hovězáka a Františka Langara však příslušná komise, jejíž rozhodnutí zaštilil Krajský soud v Praze, po prostudování původního rozsudku Státního soudu v Praze a zřejmě i posudků z jednotlivých nápravných zařízení, dospěla k závěru, že tyto odsouzené je nutné považovat za „organizátory nebezpečných protistátních skupin“, tedy za jednu z kategorií, na něž se amnestie nevztahuje. V případě Stanislava Berounského pak stejná komise rozhodla, že „ve výkonu trestu hrubým způsobem soustavně narušuje úsilí směřující ke splnění účelu trestu“, což byl další důvod pro vyloučení z amnestie.

Všichni jmenovaní podali proti tomuto rozhodnutí odvolání, které většinou odůvodnili buď tím, že „jejich“ skupina nebyla ozbrojená, a tím pádem ani nebezpečná, nebo tím, že jejich podíl nelze hodnotit jako „organizování“. Nejvyšší soud, který se stížnostmi zabýval, však stejně jako komise vycházel

¹⁰¹ SLABOTÍNSKÝ, R. *Amnestie prezidenta republiky v letech 1960 a 1962 a rehabilitace politických vězňů v 60. letech* (Disertační práce), Brno, FF MU, 2010, s. 98 a n.

z pravomocného rozsudku státního soudu z roku 1952, jehož znění samozřejmě umožňovalo skupinu považovat za nebezpečnou a jednotlivé odsouzené za organizátory její činnosti. Stížnosti proto Nejvyšší soud neshledal jako odůvodněné. Pochybný úspěch zaznamenal pouze Stanislav Berounský, který argumentoval tím, že ve výkonu trestu nebyl v poslední době závažněji kázeňsky trestán a odvádí velmi kvalitní práci, a nedá se tedy tvrdit, že narušuje úsilí ke splnění účelu trestu. To Nejvyšší soud uznal, avšak i jeho stížnost zamítl, když přišel se zjištěním, že také Berounského je třeba považovat za jednoho z organizátorů skupiny, a amnestie se na něj tudíž tak jako tak nevztahuje.¹⁰²

Situace se opakovala i o dva roky později. V roce 1962 byla vyhlášena další amnestie, která byla svým rozsahem mnohem menší. Prokůpek i ostatní doufali, že se díky ní konečně dostanou domů. Avšak opět byli z amnestie vyloučeni, a to ze stejných důvodů jako v roce 1960. Všichni byli opět označeni za organizátory nebezpečné protistátní skupiny a jako takoví z amnestie na základě jejich podmínek vyloučeni: „Ze zjištění odsuzujícího rozsudku vyplývá, že odsouzený měl zásluhu, že protistátní skupina se orientovala na „Zelenou internacionálu“ ... a spolu s dalšími organizoval ilegální důvěrnickou síť na Moravě.“¹⁰³

Poslední uvěznění z „Prokůpkovy“ skupiny se tak na svobodu dostali až podmíněčným propuštěním, které jim bylo uděleno v první polovině roku 1964 – např. vedoucí skupiny Václav Prokůpek byl na svobodu podmíněčně propuštěn 26. května 1964 se silně podlomeným zdravím. Velkých zdravotních problémů, zvláště s dýchací soustavou, se pak nezbavil do konce života.

Samotné propuštění jistě znamenalo pro odsouzené svobodu, ale zdaleka ne navrácení života do „normálních kolejí“. Všichni byli i nadále sledováni, zda opět nerozvíjí nepřátelskou činnost,¹⁰⁴ a získat zaměstnání bylo nadmíru složité. Většina byla nucena spokojit se s dělnickými profesemi, přestože jejich kvalifikace byla zcela jiná. Mnozí měli problémy s bydlením, jelikož jim byl v rámci rozsudku zabaven i nemovitý majetek a rodina většinou vystěhována do skromných bytů.

¹⁰² MZA, f. C 136, sp. zn. 1 T 6/66.

¹⁰³ MZA, f. C 136, sp. zn. 1 T 6/66.

¹⁰⁴ Zprávy o sledování amnestovaných jsou zařazeny ve vyšetřovacím spise – viz ABS, f. BN-V, V 898.

5.3 Obnova trestního řízení v letech 1965 až 1967

V průběhu první poloviny šedesátých let se politický tlak v Československu zmírnil natolik, že v kombinaci s vnějšími vlivy (např. sjezd Komunistické strany Sovětské svazu v roce 1961) bylo nejen možné, ale přímo žádoucí pomýšlet na revizi některých politických procesů, jež se uskutečnily na počátku let padesátých. Vedoucí představitelé KSČ se k přešetřování či dokonce rehabilitaci stavěli většinou negativně a pokoušeli se je omezit pouze na několik vybraných procesů s předními komunisty. Ti se rehabilitace, o níž se navíc pokud možno neměla veřejnost vůbec dozvědět, dočkali v roce 1963.¹⁰⁵

Komunistická strana však nemohla odsouzeným osobám nijak zabránit v tom, aby se domáhaly přešetření svých případů v rámci zákonných opravných prostředků. Využíván byl zejména jeden z paragrafů trestního řádu, který umožňoval, „*vyjdou-li najevo skutečnosti nebo důkazy soudu dříve neznámé,*“ provedení obnovy trestního řízení, které pak mohlo teoreticky skončit zmírněním trestu nebo dokonce úplným zproštěním viny.¹⁰⁶

Jako první využil této možnosti v šedesátých letech Václav Prokůpek, který podal žádost o revizi předchozího odsouzení ještě ve vězení, v červnu 1962. Vzhledem k tomu, že tento jeho podnět, adresovaný městskému soudu v Praze, zřejmě nebyl podle svého podavatele vyřízen dostatečně rychle, odeslal Prokůpek dne 14. ledna 1963 žádost novou – tentokrát přímo na ústřední výbor komunistické strany (ÚV KSČ) v Praze. Zde velmi barvitě vyličil, že přiznání na něm bylo vynuceno příslušníky Státní bezpečnosti: „*K těžkému trestu jsem byl odsouzen na základě falešných a křivých doznání, k nimž jsem byl násilně donucen zruďnými, zavrženíhodnými vyšetřovacími metodami, to je mučením, týráním, bitím, hladem, zimou, žízň, prochozením celých nocí, zákazem spánku, vyhrožováním ubitím a šibenicí, předstíráním, že je zatčena též moje manželka a že bude propuštěna v případě, když se doznám, hrozbou zničením celé mé rodiny, zkrátka zacházením*

¹⁰⁵ K první vlně rehabilitací v roce 1963 blíže Kaplan. *Druhý proces. Milada Horáková a spol. – rehabilitační řízení 1968-1990*. Praha: Karolinum, 2008, s. 47 a n.

¹⁰⁶ Viz Hlava osmnáctá Zákona o trestním řízení soudním č. 141/1961 Sb.

tak krutým, že jsem jedině východisko z této situace viděl v doznání ke zločinům, které jsem nikdy nespáchal.“¹⁰⁷

ÚV KSČ zřejmě nenechal stížnost bez povšimnutí a trval na jejím přezkoumání, takže žádost o přešetření těchto údajů potom stejně jako v případě Bedřicha Fučíka v roce 1957 doputovala až k inspekci ministra vnitra. Příslušníci pověřeni jejím vyřízením vyslechli jak Prokūpka, tak i některé další odsouzené (Kostohryze, Jehličku, Renče a Skácela). Opět také získali vyjádření bývalých vyšetřovatelů StB, z nichž se však v současné podobě spisu dochovalo pouze vyjádření Františka Kaisera, v roce 1951 vedoucího vyšetřování „Prokūpkovy skupiny“.

Výsledek celého přešetření, jak byl příslušníky inspekce formulován v jejich závěrečné zprávě, se od přešetření Fučíkovy stížnosti o osm let dříve lišil v jednom zásadním bodě – připouštěl, že k násilí při vyšetřování mohlo dojít (avšak jedním dechem dodává, že se ho mohl dopustit pouze jediný příslušník, který navíc u StB již nepracuje): *„Ke stížnosti odsouzeného Prokūpka na používání fyzického a psychického násilí v průběhu vyšetřovací vazby bylo zjištěno, že jeho stížnost je opodstatněna, neboť jmenovaného vyslýchal vyšetřovací pracovník, který měl sklony k používání nátlaku při vyšetřování a v roce 1956 byl ze služeb MV propuštěn.*“¹⁰⁸

Za zmínku v této souvislosti také stojí, že výše zmíněný František Kaiser, který vedl vyšetřování skupiny, opět jakoukoli možnost bití kategoricky odmítal, připustil však, že mohlo dojít *„k určitému násilí, když bych situaci hodnotil z pozic dnešních“*, a sice ve formě pobytu v temnici nebo *„chození přes den“*. Kaiserova zmínka o přikázaném pocházení po vězeňské kobce sem a tam je zde pozoruhodná, a to vzhledem k tomu, že ještě v roce 1957 na Fučíkovu poznámku o tom, že musel nepřetržitě chodit po cele, tento vyšetřovatel reagoval slovy: *„neznám takový trest“*. A stejně jako u Fučíkovy stížnosti v roce 1957 i v případě Prokūpkových tvrzení z roku 1963 byl Kaiser *„krajně rozhořčen výpovědí jmenovaného, který hrubým způsobem napadá orgány ministerstva vnitra“*. Nyní ještě dodal, že bude žádat o jeho postih, což si však zřejmě nakonec rozmyslel.¹⁰⁹

¹⁰⁷ ABS, f. A8/1, inv. j. 1396, Zpráva k prošetření stížnosti ze dne 21.6.1963.

¹⁰⁸ ABS, f. A8/1, inv. j. 1396, Zpráva k prošetření stížnosti ze dne 21.6.1963.

¹⁰⁹ ABS, f. A8/1, inv. j. 1396, Vyjádření Františka Kaisera ze dne 17. 6. 1963.

Příslušníci inspekce konstatovali kromě použití násilí ještě jednu důležitou skutečnost, z níž později vycházely orgány justice, a sice že během vyšetřování byly do protokolů uváděny „*násilné formulace (např. ilegální schůzky, špionáž, protistátní organizace a podobně), které nevyjadřovaly přirozené výroky obviněných*“, a tyto protokoly se pak před soudním přelíčením museli obžalovaní naučit nazpaměť.

A konečně, závěrečná zpráva obsahovala pro Prokúpkovu žádost o obnovu také zcela zásadní skutečnost, totiž přiznání, že byl do čela „brněnské“ skupiny dosazen v podstatě uměle: „*V případě Prokúpek a spol. se jeví jako další nedostatek to, že Kostohryz a Renč, kteří prováděli společnou činnost, nebyli v jeho skupině souzeni a byli včleněni do jiné skupiny, na jejíž činnosti se nepodíleli. V důsledku toho byl Prokúpek postaven do čela souzené skupiny, což mělo vliv na výši výměry trestu a později na možnost uplatnění práva na amnestii.*“

Všechny právě uvedené nedostatky, které zpráva inspekce obsahovala, však podle jejích autorů nijak nezpochybňovaly vinu všech odsouzených. Výsledkem Prokúpka a dalších totiž zjistili, že všichni ve svých výpovědích alespoň v základních rysech potvrdili činnost, za kterou byli odsouzeni (schůzky v Praze a Brně, setkání ve Starovičkách, debaty o založení nové politické strany po změně poměrů, přípravu některých částí programu této strany), byť trvali na tom, že za tímto konáním nelze hledat trestnou činnost. Příslušníci inspekce proto uvedli: „*Pokud Prokúpek uvádí, že pod nátlakem doznal nepravdivou trestnou činnost, za kterou byl on a jeho přátelé nesprávně odsouzeni, jeho tvrzení není opodstatněné.*“¹¹⁰

V době, kdy inspekce přešetřovala Prokúpkovu stížnost, však u soudů přibývaly stížnosti a návrhy na obnovu trestního řízení také od dalších odsouzených, kteří je podávali buďto sami nebo s pomocí advokátních kanceláří. Také jejich stížnosti byly založeny na bodech, které uváděl již Fučík v roce 1957 a Prokúpek v roce 1962 – že vyšetřování probíhalo nezákonnými prostředky a že činnost, kterou prováděli, neměla protistátní charakter, nebo přinejmenším nebyla natolik závažná, aby vyžadovala tak přísné tresty. V návrhu na obnovu trestního řízení ve prospěch

¹¹⁰ ABS, f. A8/1, inv. j. 1396, Zpráva k prošetření stížnosti ze dne 21. 6. 1963.

Bedřicha Fučíka tak například jeho právní zástupce mimo jiné uváděl: „*Nejsou pravdivé výpovědi u vyšetřovacích orgánů, protože byly vynuceny psychickým a fyzickým nátlakem. (...) Vyšetřováním i rozsudkem byly nesprávně hodnoceny schůzky, kterých se dr. Fučík zúčastnil se svými přáteli a kterým byl přikládán protistátní charakter. Účast na schůzce ve Starovičkách nebyla předem plánovaná, jednalo se o vinobraní a nebyla tam projednávána žádná koncepce převratu. Nebyla zde založena žádná skupina, či dokonce strana. O zamýšleném vzniku křesťansko-demokratické strany, jejím názvu a způsobu organizace se dověděl dr. Fučík teprve při vyšetřování.*“¹¹¹

Někteří navrhovatelé však zpochybňovali jakoukoli svoji účast na činnosti ostatních odsouzených. Zdeněk Kalista tak s pomocí svého advokáta napsal: „*Rozsudek ve svém odůvodnění vychází ze všeobecných úvah o snahách imperialistů narušovat naše zřízení a celkem bez logické souvislosti se snaží odůvodnit, že celá skupina pracovala ve službách těchto imperialistů. (...) Pokud se týká mé osoby, používá soud stejné metody, protože vyvozuje moji nepřátelskou činnost z toho faktu, že jako historik jsem se zabýval obdobím, které ,znamená úpadek českého národa a české kultury, aby tím český lid byl odvracován od skvělých revolučních tradic svých dějin‘. Ponechávám stranou otázku, zda tato historická studie soudu je správná, avšak musím poukázat na to, že je nesprávné s tím spojovat moji tzv. účast v ilegální skupině. Při vyšetřování bylo použito proti mně nezákonných metod, které byly tehdy běžné při vyšetřování protistátních skupin. Nebyl jsem členem žádné skupiny, o existenci protistátní skupiny jsem se dověděl až při vyšetřování.*“

Dále ve svém návrhu Kalista dokazoval, že údaj v žalobě (a rozsudku), který jej označuje za autora části programu připravované strany, „*je v příkrém rozporu s pravdou*“, neboť tento údajný program byl ve skutečnosti dokumentem, který Kalista zpracovával v roce 1946 jako člen komise pro přípravu reformy vysokých škol na Filozofické fakultě Karlovy univerzity, a který také odevzdal předsedovi této komise. Během trestního řízení však byl „*náhle považován za protistátní tajný materiál sloužící k ideovému rozbití našeho státního zřízení*“.¹¹²

¹¹¹ MZA, f. C 136, sp. zn. 1 T 6/66, Návrh na obnovu trestního řízení ze dne 2. 3. 1964.

¹¹² MZA, f. C 136, sp. zn. 1 T 6/66, Návrh na obnovu trestního řízení ze dne 6. 3. 1964.

Na základě všech těchto podání a po prostudování relevantních spisů Krajská prokuratura v Praze, která k žádostem musela zaujmout stanovisko, soudu na počátku října 1964 navrhla, *„aby k rozhodnutí o návrzích Václava Prokůpka, Oldřicha Albrechta, Bedřicha Fučíka, Zdeňka Kalisty, Františka Křeliny a Josefa Knapa na obnovu trestního řízení bylo nařízeno veřejné zasedání.“* Příslušný prokurátor soudu oznámil, že během tohoto zasedání navrhne, aby byl ve výrocích o trestu (tedy nikoli o vině) zrušen původní rozsudek nejen u jmenovaných navrhovatelů, ale také u všech ostatních odsouzených.

Prokurátor ve svém návrhu zopakoval námitky, vznesené jednotlivými odsouzenými v jejich podáních, totiž že byli odsouzeni na základě vynucených přiznání, které zopakovali i u přelíčení před státním soudem. Dále shrnul, že *„všichni navrhovatelé pak vyslovují názor, že se vůbec žádného trestného činu nedopustili, neboť jejich schůzky ve Starovičkách, v Brně a v Praze byly normálními schůzkami starých přátel, na kterých mimo osobních záležitostí byla jen rozebrána vnitropolitická situace z doby po únoru 1948 a vyslovován názor, že dojde u nás ke změně politických poměrů. K uskutečnění této změny nebylo však nic podnikáno a pro přípravu politického zvratu nebyly organizovány žádné násilné akce.“*¹¹³

Shodně se zprávou inspekce ministra vnitra, citovanou výše, ovšem prokurátor došel k závěru, že ve svých výpovědích před pracovníky inspekce a dokonce i ve svých návrzích na obnovu trestního řízení víceméně všichni dříve odsouzení znovu potvrdili, že činnost, z níž byli obžalováni, skutečně prováděli: *„ze zmíněných písemných podání a informativních výsledků z doby po právoplatném skončení trestního stíhání tedy vyplývá, že odsouzení Václav Prokůpek a spol. se skutečně připravovali na zvrát politických poměrů, připravovali program nové politické strany a navazovali spojení do zahraničí. Podstatu a smysl výpovědí Václava Prokůpka a spol. při hlavním líčení před bývalým státním soudem nelze tedy pokládat za nepravdivé.“*¹¹⁴ Prokurátor následně vyvodil, že námitky stěžovatelů ohledně toho, že *„jejich činnost nezakládala trestný čin velezrady“* jsou

¹¹³ MZA, f. C 136, sp. zn. 1 T 6/66, Zpráva Krajské prokuratury Praha ze dne 2. 10. 1964.

¹¹⁴ MZA, f. C 136, sp. zn. 1 T 6/66, Zpráva Krajské prokuratury Praha ze dne 2. 10. 1964.

tudíž „*pouhou polemikou s právními závěry rozsudku bývalého státního soudu*“¹¹⁵, což nemůže být důvodem povolení obnovy trestního řízení.

Stejně jako před ním inspekce ministra vnitra i prokurátor sám měl nyní za to, že z tohoto důvodu také nemá ani smysl zabývat se tvrzením, že vyšetřovatelé používali nezákonné výslechové metody, „*neboť to v daném případě v rámci řízení o obnovu nemá významu*“.¹¹⁶

Na druhou stranu však prokurátor na základě zprávy inspekce ministra vnitra uznal, že původní rozsudek státního soudu byl ovlivněn tím, že obsah výslechových protokolů byl díky jejich stylizaci samotnými vyšetřovateli zveličen, a že „*hlavní pachatelé*“, tedy Kostohryz a Renč, byli přerazeni do jiné skupiny obžalovaných, díky čemuž soud posuzoval vinu Prokůpka a jeho společníků přísněji. „*Lze tedy mít za to, že kdyby státnímu soudu v době rozhodování posledně uvedené skutečnosti byly známy, že by Václavu Prokůpkovi a spol. uložil tresty podstatně nižší, než se v rozsudku ze 4. 7. 1952 stalo.*“¹¹⁷

Výše uvedenou argumentací, kterou použili již příslušníci inspekce ministerstva vnitra, prokurátor naznačil zásadní rozpor, který byl vlastní všem následujícím soudním jednáním. V rámci obnovy trestního řízení, které nakonec vyústilo až v úplnou rehabilitaci takřka všech původně odsouzených, se střetával názor obviněných, že sice s poúnorovým zřízením nesouhlasili a připravovali se na situaci, kdy se zhroutí (ať už samovolně, nebo zásahem zvenčí), avšak že proti němu žádnou aktivní činnost nevyvíjeli, s pohledem zastávaným prokuraturou, že totiž už v samotném nesouhlasu s režimem a přípravou na politickou činnost po jeho pádu je nutné vidět znaky trestného činu velezrady.

Na přelomu let 1964 a 1965 převzal celou kauzu od svého pražského protějšku Krajský soud v Brně, neboť byl podle trestního řádu k tomu místně příslušný. Soud nechal v srpnu 1965 Inspekci ministra vnitra ještě jednou vyslechnout všechny odsouzené z procesu s Václavem Prokůpkem a navíc i Kostohryze a Renče. Všem byly předloženy jejich původní výslechové protokoly z vyšetřovacích spisů a byli požádáni, aby k nim zaujali stanovisko a upozornili

¹¹⁵ MZA, f. C 136, sp. zn. 1 T 6/66, Zpráva Krajské prokuratury Praha ze dne 2. 10. 1964.

¹¹⁶ MZA, f. C 136, sp. zn. 1 T 6/66, Zpráva Krajské prokuratury Praha ze dne 2. 10. 1964.

¹¹⁷ MZA, f. C 136, sp. zn. 1 T 6/66, Zpráva Krajské prokuratury Praha ze dne 2. 10. 1964.

na veškeré nepřesnosti či chyby, které se v těchto protokolech nachází. Zároveň mohli také udat jakékoli další relevantní informace.¹¹⁸

Na základě těchto výsledků a na základě zprávy příslušníků inspekce z roku 1963 se soud na veřejném zasedání dne 21. února 1966 usnesl, že obnovu trestního řízení proti všem obžalovaným v „brněnském“ procesu povoluje, čímž zároveň zrušil platnost předchozích rozsudků státního i Nejvyššího soudu z roku 1952. Na rozdíl od stanoviska pražské krajské prokuratury citovaného výše, která navrhovala zrušení rozsudku pouze v části o trestu, rozhodl brněnský krajský soud o zrušení rozsudků v celém rozsahu, tedy také o vině.¹¹⁹

Nové soudní jednání se uskutečnilo před Krajským soudem v Brně ve dnech 24. a 25. května 1966 za přítomnosti všech původně obžalovaných (s výjimkou Jana Zahradníčka, který již zemřel). Spolu s obžalovanými byli soudem vyslechnuti jako svědci také Renč a Kostohryz.¹²⁰

V průběhu výsledků však vyšlo najevo, že někteří vypovídají jinak, než před Inspekcí ministra vnitra. Konkrétně Prokůpek, který hovořil jako první, původně připouštěl, že se ve Starovičkách hovořilo také o nutnosti „vybudovat politické hnutí“, které by se v případě konce nového režimu mohlo podílet na vládě, a že „pro takový případ by bylo třeba vypracovat náležitý program“,¹²¹ nyní však něco takového popíral.

Podobně také Ladislav Jehlička ve výpovědi pro Inspekci ministra vnitra uváděl, že v případě politického uvolnění „měla být dle našeho názoru vytvořena v ČSR politická formace křesťansko-demokratického charakteru“ a že „hovořili o nutnosti připravit program pro takový politický útvar“,¹²² avšak před soudem o této skutečnosti sám neřekl nic. Na upozornění, že se jeho výpověď nyní liší, reagoval tvrzením: „ze všech spoluobžalovaných jsem byl vždy nejméně rozvážný“, a proto „dnes nevím, zda je to vše správně podchyceno“. S tím pohotově souhlasil Prokůpek („je plně pravda, že byl nejméně uvážlivým člověkem, a proto se nelze

¹¹⁸ ABS, f. A8/1, inv. j. 1396.

¹¹⁹ MZA, f. C 125 Krajská prokuratura Brno (dále jen C 125), sp. zn. 1 Kv 54/66, Usnesení Krajského soudu v Brně ze dne 21. 2. 1965.

¹²⁰ MZA, f. C 136, sp.zn. 1 T 6/66, Protokol o hlavním líčení ve dnech 24. a 25. 5. 1966.

¹²¹ ABS, f. A8/1, inv. j. 1396, Výpověď Václava Prokůpka ze dne 11. 6. 1963.

¹²² ABS, f. A8/1, inv. j. 1396, Výpověď Ladislava Jehličky ze dne 15. 6. 1963.

divit tomu, vznikají-li v jeho výpovědích hmatatelné rozdílnosti ve formulaci“), kterého znovu podpořil Jehlička: „chtěl jsem vždy být žurnalistou a již z toho důvodu mám ve zvyku nevážit příliš slova.“

V podobném duchu pak vypovídali i všichni ostatní obžalovaní – připouštěli, že se scházeli a vyměňovali si názory, které měli, avšak snažili se vyhýbat tomu, že by tyto jejich diskuze měly mít charakter sestavování nějakého programu, přestože jen o několik měsíců dříve před úředníky inspekce výraz „program“ pro výsledek svých debat hojně používali.

Když je však soudce nebo prokurátor na tyto rozdíly upozorňoval, odůvodňovali je vesměs tím, že šetření inspekce nepovažovali za důležité a nad svými formulacemi proto příliš nepřemýšleli, že na nich předchozí výsledky zanechaly následky v tom smyslu, že již automaticky používali slovník svých dřívějších vyšetřovatelů a nebo že v době, kdy šetření inspekce probíhalo, doufali v podmíněčné propuštění, a obávali se, že úplné popření viny by jim tuto možnost ztížilo.

Z celého soudního jednání lze získat dojem, že většina zúčastněných v průběhu více než dvouletého projednávání svých návrhů pochopila, že jedinou cestou, jak se domoci úplného zproštění obžaloby, je popřít, že by během jejich setkávání vznikalo cokoli ucelenějšího, co by představovalo alternativu k politice KSČ na počátku padesátých let (přestože oni sami v tom nic trestného nespatořovali). Zároveň zřejmě většinou usoudili, že také označení jejich debat za tvorbu „programu“ je formulace, která proti nim bude použita prokurátorem, aby dokázal, že jejich činnost byla „protistátní“. Josef Kostohryz, který vystoupil jako svědek, to názorně komentoval slovy: *„Vím o tom, že v této věci se často mluví o programu. Nevím, kdo a co za program považuje. (...) Mám za to, že slovo program vzniklo až u vyšetřovatele.“*

Proti tvrzením většiny obviněných, že tedy žádný program připravován nebyl, však stál hmatatelný důkaz obžaloby – Renčův dokument o filmu a divadle, který Renč prokazatelně sestavil, a který se dochoval ve vyšetřovacím spise. K tomu sám Renč před soudem prohlásil, že *„nikdy nebyl pověřen formulací nějakého programu“*. Protože se však o otázky filmu a divadla zajímal, zpracoval svoje

zkušenosti v tomto oboru, přičemž „šlo o nějaké abstraktní úvahy“ (konkrétní znění si po více než patnácti letech samozřejmě nepamatoval).

Po výsledku obžalovaných a svědků na závěr druhého dne přelíčení vystoupil se svými požadavky zástupce krajského prokurátora, který navrhl mimo jiné výslech pracovníků inspekce ohledně toho, jak se při výslechu chovali někteří ze zúčastněných, čímž chtěl zřejmě dokázat, že výslech probíhal zcela standardně a není tedy důvod zpochybňovat pravdivost údajů během těchto výslechů získaných. Několik dalších svědků navrhli také obhájci jednotlivých obviněných. Po té bylo jednání odročeno na neurčito (s předběžným termínem v polovině června).¹²³

Zúčastněný prokurátor o průběhu tohoto líčení obratem vypracoval zprávu, v níž uvedl: „Podle průběhu hlavního líčení nebude možno udržet původní obžalobu, dle níž byli odsouzeni pro velezradu a někteří pro vyzvědačství, ale s největší pravděpodobností dojde k překvalifikování na trestnou činnost podvracení republiky. (...) Důkazní situace bude velmi obtížná, protože obvinění se dříve usvědčovali navzájem a nyní tyto výpovědi odvolali.“¹²⁴

Oficiální zápis o průběhu druhé části hlavního líčení, které započalo 15. června 1966, se doposud nepodařilo v archivu objevit, byly však nalezeny poznámky zúčastněného prokurátora, z nichž je možné si o průběhu jednání udělat poměrně přesnou představu. K soudu se dostavili někteří svědkové, které navrhli obhájci, a podali svá svědectví, jež měla v některých bodech podepřít obhajobu obžalovaných (ve skutečnosti však nic podstatného neřekli). Výslechnuti byli také oba příslušníci Inspekce ministra vnitra, kteří prováděli výslechy v roce 1963 a jejichž výslech navrhl prokurátor. Ti vcelku pochopitelně vypověděli, že na vyslýchané žádný nátlak nevyvíjeli a že u každého z nich do protokolu zapsali „co si řekl“. To pak před soudem potvrdil i Prokůpek, dodal však, že „Albrecht měl podanou žádost o podmíněčné propuštění a nebylo mu vyhověno. Z tohoto poznatku jsem měl obavy, aby se to i u mne neprojeвило, a proto jsem měl obavu říci plnou pravdu.“

Na závěr této části hlavního líčení přednesli své závěrečné řeči prokurátor a obhájci obžalovaných. Obhájci vesměs tvrdili, že v jednání jejich klientů nelze

¹²³ MZA, f. C 136, sp. zn. 1 T 6/66, Protokol o hlavním líčení ze dne 24. a 25. 5. 1966.

¹²⁴ MZA, f. C 125, sp. zn. 1 Kv 54/66, Záznam o hlavním líčení ze dne 28. 5. 1966.

prokázat jejich nepřátelství k socialistickému společenství, což je podmínka pro kvalifikaci činu jako podvracení republiky, a navrhovali jejich osvobození (s výjimkou Hověžáka, který přiznal pomoc při útěku do zahraničí, u něj navrhoval obhájce tento čin hodnotit jako přečin pomoci k opuštění republiky).¹²⁵

Prokurátor, jehož závěrečná řeč se v konceptu dochovala, naopak navrhoval uznání všech obžalovaných vinnými a navrhoval jejich nepodmíněné odsouzení, byť připouštěl, že velká část původní obžaloby je nadnesená a je tedy nutné tresty přiměřeně zmírnit. Konkrétní vinu spatřoval v tom, že „(obžalovaní) vytvořili skupinu a na schůzkách hovořili o tom, co podniknout k tomu, aby se změnily poměry u nás, se kterými shodně všichni obžalovaní nesouhlasili. Vytvořila se tak skupina v Praze a v Brně. (...) Obě tyto skupiny vyvíjely činnost za tím účelem, aby byly připraveny k převzetí pozic po zvratu stávajících poměrů u nás.“ Podle prokurátora se schůzek zúčastňovali v různé míře všichni obžalovaní, což většina z nich znovu doznala při inspekčním šetření. Pokud se hájí tím, že se jednalo jen o přátelská setkání a že hovory o politice byly jen teoretické, nelze tomu věřit, protože tím, že někteří z obžalovaných dopomohli k odchodu do zahraničí dvěma osobám (což Hověžák i nyní přiznal), čímž se podle prokurátora pokusili navázat spojení s nepřátelskou cizinou, „prokázali svůj nepřátelský poměr ku stávajícímu zřízení a dokumentovali, že jsou rozhodnutí jít dál než k pouhému schůzování a plánování vývoje.“

Dále prokurátor poukázal na účast Berounského, Karhana a Albrechta při sestavování „*Memoranda západním státníkům*“, v němž žádali mimo jiné o „*podporu své činnosti proti ,komunistickému otroctví*“, což všichni tři znovu doznali, přičemž „*je zřejmé, že v tomto konkrétním případě jde o velmi závažnou činnost spáchanou ve větším rozsahu.*“

Nakonec žalobce upozornil na to, že se někteří obvinění před Inspekcí ministra vnitra znovu přiznali k tomu, že se dohodli na tom vypracovat ideologický program budoucí politické strany a rozdělili si v tomto směru úkoly. Podle jejich obhajoby však na programu vyjma Renče nikdo nepracoval a ten sám se pokoušel tvrdit, že byl zcela nepolitický. Prokurátor však na konkrétních pasážích tohoto

¹²⁵ MZA, f. C 125, sp. zn. 1 Kv 54/66, Záznam o hlavním líčení ze dne 28. 5. 1966.

Renčova textu dokazoval, že byl ve skutečnosti ideologicky jasně vyhraněn antikomunisticky. Zde měl prokurátor proti obžalovaným jasnou výhodu, protože na rozdíl od nich se s Renčovým textem mohl ve vyšetřovacím spise seznámit.

Prokurátor svou řeč zakončil konstatováním, že je nutné činnost obžalovaných posuzovat buďto podle zákona, který byl platný v době spáchání činu, nebo podle zákona pozdějšího, pokud je ten pro obžalované příznivější. V tomto případě platila druhá možnost, a pro kvalifikaci činu obviněných tak navrhoval užít trestní zákon z roku 1961 (zákon č. 140/1961 Sb.) a jeho již zmíněný paragraf o trestném činu podvracení republiky.¹²⁶

Následujícího dne, 16. června 1966, soud přednesl rozsudek. Většinou dal za pravdu prokuratuře a téměř všechny obžalované uznal vinnými z trestného činu podvracení republiky a odsoudil je k nepodmíněným trestům odnětí svobody v délce od dvou do sedmi let. Pouze v případě Kalisty, Kuncíře, Kadrnky a Zahradníčka souhlasil s obhajobou a zprostil je obžaloby v celém rozsahu.¹²⁷

Proti rozsudku podali všichni znovu odsouzení odvolání k Nejvyššímu soudu, který je projednal ve dnech 24. a 25. ledna 1967 a dospěl k závěru, že ani u Prokúška, Fučíka, Knapa, Křeliny, Skácela a Langara nelze prokázat žádný trestný čin, takže je obžaloby zprostil také, u zbývajících (Berounského, Karhana, Albrechta, Jehličky a Hověžáka) podstatně snížil tresty odnětí svobody, takže maximální délka činila tři roky.¹²⁸

Rozsudky Krajského soudu v Brně a Nejvyššího soudu tedy většinu původně odsouzených osob úplně rehabilitovaly – bylo rozhodnuto, že byli v roce 1952 odsouzeni neprávem. Součástí této rehabilitace bylo také majetkové odškodnění. Majetek všech odsouzených byl totiž původním rozsudkem zabaven. Jednalo se jak o písemnosti, obrazy a věci soukromého charakteru, tak i o veškerý nemovitý majetek. Nebylo výjimkou, že kromě věcí zatčeného byly zabaveny i věci, které mu nepatřily. Tak se stalo například i v případě Františka Křeliny. Po tom, co byl na konci srpna 1951 zatčen, mu byl v říjnu stejného roku zabaven veškerý majetek,

¹²⁶ MZA, f. C 125, sp. zn. 1 Kv 54/66, nedatovaný dokument nadepsaný „Soudruzi soudci!“.

¹²⁷ MZA, f. C 136, sp. zn. 1 T 6/66, Rozsudek Krajského soudu v Brně ze dne 16. 6. 1966.

¹²⁸ MZA, f. C 136, sp. zn. 1 T 6/66, Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 25. 1. 1967. K této fázi rehabilitace viz také Dvořáková, s. 239-242.

navíc StB zabavila i věci, které patřily jeho ženě a dcerám. Rodina byla vystěhována z domu na pražském Spořilově, na opuštění a vyklizení dosavadního bydliště jim byla dána lhůta osmi dnů. Byl jim sice přidělen náhradní byt, avšak ten byl součástí jiného většího bytu, takže se kvalita bydlení dala jen stěží srovnat.

V případě Václava Prokūpka mělo po rehabilitaci dojít k navrácení poloviny rodinného domu s příslušenstvím, obrazů, dopisů a jiných písemností, včetně rukopisu připravovaného románu.

Veřejnost se o osvobozujícím rozsudku, který v podstatě znamenal uznání, že také veřejné soudní procesy s nekomunisty na přelomu čtyřicátých a padesátých let mohly být zmanipulované, pokud možno neměla dozvědět. Informovaly tak o něm pouze Literární noviny dne 4. února 1967 několikařádkovou zprávou v rubrice „Stalo se...“¹²⁹

Vedle rehabilitace soudní se spisovatelé z procesu „Prokūpek a spol.“ nakonec dočkali také částečné rehabilitace umělecké – alespoň některé jejich práce mohly znovu začít vycházet.¹³⁰

¹²⁹ Literární noviny, 5. 2. 1967, s. 10

¹³⁰ K tomu blíže KRATOCHVIL, A. *Žaluji II*. Praha: Dolmen, 1973, s. 33 a n.

ZÁVĚR

Případ „Prokůpek a spol.“ byl součástí tažení proti odpůrcům nového komunistického zřízení v Československu. Jednalo se o proces, který sloužil i k odstrašujícímu a zároveň propagandistickému účelu.

Mezi odsouzenými byly významné osobnosti kulturního prostředí své doby. Václav Prokůpek, František Křelina, Josef Knap a Jan Zahradníček patřili k nejznámějším spisovatelům a jejich odsouzení se mnohým mohlo jevit jako překvapivé. Avšak posloužilo dobře účelu ukázat, jak se katolická víra v čele s Vatikánem snaží o rozvrácení československého státu. Kromě náboženského vyznání obžalovaných byla znevážena i jejich tvorba, která měla mít fašistické prvky a navíc měla navádět k odporu proti kolektivizaci.

Příprava na proces byla dlouhodobá. Ladislav Jehlička, František Kadrnka i Václav Prokůpek byli Státní bezpečností sledováni dlouhé měsíce před samotným zatčením. V případě Ladislava Jehličky došlo dokonce k jeho zavázání ke spolupráci, avšak informace získané touto cestou byly díky Jehličkově přístupu takřka bezcenné. Nicméně byl to právě Jehlička, který byl zatčen první a na základě jehož výpovědi došlo k postupnému zatýkání ostatních odsouzených. Vyšetřování probíhalo současně v Brně a v Praze, kam byly převedeny dvě ústřední osobnosti celého případu, Josef Kostohryz a Václav Renč. V důsledku toho byl do čela brněnské skupiny postaven Václav Prokůpek. Provádění výslechů, které poté následovalo, nijak nevybočovalo z tehdejší normy StB. Všichni zatčení byli vystaveni fyzickému a psychickému týrání, jehož hlavním cílem byla vyhovující verze finálního protokolu nezbytně opatřená vlastnoručním podpisem vyšetřovanců. V důsledku toho se ve zněních výpovědí objevilo značné množství polopravd či úplných výmyslů, které měly činnost obžalovaných zveličit. Dnes je obtížné posoudit pravdivé jádro údajné ilegální činnosti, nicméně velká pravděpodobnost je u informací, jež obžalovaní přiznali i při šetření Inspekce ministra vnitra.

Žaloba byla formulována v souladu s tehdejší praxí. Nešlo o pouhý výčet obvinění, ale i o politickovýchovnou analýzu. Skupina byla obžalována z velezrady

a Ladislav Jehlička, Ladislav Karhan a František Berounský navíc z vyzvědačství. Trestná činnost měla spočívat v založení Křesťansko-demokratické strany, sepsání jejího programu, podpory teroristické skupiny, sepsání memoranda pro západní státníky a u Prokůpka z machinací s prodejem knih, z nichž údajně získával finanční prostředky pro ilegální činnost skupiny. Všichni se měli intenzivně připravovat na zvrát tehdejšího lidově-demokratického zřízení a měli tomuto zvratu svou činností napomáhat.

Samotný proces, který probíhal v Brně, byl pečlivě připraven i z toho důvodu, že se jednalo o proces veřejný. V publiku sice seděli převážně mladí angažovaní novináři a literáti, avšak kvůli výše zmíněnému propagandistickému využití bylo nutné jednání předem zorganizovat do nejmenšího detailu. Obžalovaní byli nuceni naučit se svou výpověď před soudem předem, což byla na začátku padesátých let zcela běžná praxe. I přesto se objevila vybočení z daného konceptu výpovědí. Jan Zahradníček a Zdeněk Kalista popřeli svou vinu dle obžaloby, Ladislav Jehlička popřel účast Jana Zahradníčka v údajné ilegální skupině a František Křelina se vzmohl na odpor proti urážlivé charakteristice své tvorby. Rozsudek, který byl předem určený, byl přednesen 4. července a znamenal pro většinu členů skupiny dlouholeté odnětí svobody, ztrátu občanských práv, propadnutí majetku a pro některé také peněžní tresty. Proces se dočkal bohatého ohlasu v dobovém tisku. Nicméně články, které o procesu informovaly, měly za cíl spíše ještě více odsouzené pošpinit a využít jejich procesu k dalším útokům proti západním státům a Vatikánu.

Pozoruhodnou kapitolou je rehabilitace skupiny „Prokůpek a spol.“. Bedřich Fučík se o obnovu soudního jednání pokoušel již v roce 1957 a to na základě tvrzení o použití neadekvátních vyšetřovacích metod a vykonstruovaného protokolu. V těchto ohledech sice došlo k šetření, nicméně výsledek byl pro Fučíka zcela negativní. V letech 1962 až 1967 probíhalo plnohodnotné rehabilitační řízení. Původní vyšetřování bylo podrobeno inspekci ze strany určených příslušníků Inspekce ministra vnitra. Výsledkem šetření bylo konstatování, že odsouzení skutečně mohli být vystaveni fyzickému týrání a psychickému nátlaku. K novému soudnímu přelíčení nicméně došlo až v roce 1966, kdy soud potvrdil vinu

u některých obžalovaných a pouze překvalifikoval jejich trestnou činnost a adekvátně tomu snížil tresty. K úplné rehabilitaci většiny aktérů došlo až v roce 1967.

Ačkoliv se prokazatelně jednalo o vykonstruovaný proces, někteří odsouzení svá obvinění částečně přiznali i během inspekčního šetření nebo jako v případě Ladislava Jehličky ve svých knižně publikovaných vzpomínkách. Tato přiznání se dají brát jako hodnověrná, a tak nelze jednoznačně říci, že všichni odsouzení byli zcela nevinní podle tehdy platných zákonů. Faktem zůstává, že se nijak netajili svým negativním vztahem ke komunistickému zřízení a jejich odpor se ještě stupňoval po vyakčnění z kulturního života a publikačním zákazu. Mezi odsouzenými pravděpodobně docházelo k debatám o politické situaci a o jejím možném vývoji v případě změny režimu. Nelze opomenout ani sympatie některých členů skupiny k fašistickému Španělsku, jež vyjadřovali ve svých člancích. Mnozí z nich udržovali před převratem kontakty s osobami, jež se později angažovaly v politickém exilu. Tato fakta samozřejmě odsouzeným při procesu nepomohla a mnohdy se stala námětem ke konstrukci nepřátelské činnosti na formulářích výsledkových protokolů.

Případ „Prokúpek a spol.“ je sice poměrně dobře zpracován, avšak i zde se dá nalézt prostor pro další výzkum. Fondy Národního archivu v Praze by mohly poskytnout další informace k dotvoření kompletního obrazu celého případu. Taktéž rehabilitační řízení stále skýtá možnost k dalšímu bádání. Zkoumání by mohly být podrobeny také vztahy některých politických činitelů v Československu i v exilu ke členům skupiny a jejich údajné činnosti.

PRAMENY A LITERATURA

Archivní prameny

Archiv bezpečnostních složek:

A8/1 Inspekce MV ČSSR I. díl

BN-V Vyšetřovací spisy - Brno

MV-V Vyšetřovací spisy – Centrála

Moravský zemský archiv:

C 124 Krajská prokuratura Brno

C 136 Krajský soud Brno

Seznam literatury

ANEV, P. *Procesy s údajnými přísluhovači Zelené internacionály. Paměť a dějiny* 4/2012, ISSN 1802-8241, s. 23-34.

BAUER, M. *Ideologie a paměť. Literatura a instituce na přelomu 40. a 50. let 20. století*. Jinočany: H&H, 2003, 360 s. ISBN 80-7319-028-1.

BOLDIŠOVÁ, M. *Josef Knap – neumlčený ruralista z Jičínska* (Diplomová práce), Praha, Pedf, 2007, 117 s.

DVOŘÁKOVÁ, Z. *Navzdory nenávisti a mstě*. Třebíč: Tempo, 2002, 304 s. ISBN 80-238-9190-1.

CHOLÍNSKÝ, J. *Heroický skeptik, jenž v žertu neměl sobě rovna. Nad životem a dílem Ladislava Jehličky*. *Securitas imperii: sborník k problematice bezpečnostních služeb*, 2/2011, ISSN 1804-1612., s. 158 – 217.

JANÁČEK, P. *Literární brak. Operace vyloučení, operace nahrazení, 1938-1951*. Brno: Host, 2004, 410 s. ISBN 80-7294-129-1.

JANOUSEK, P. A KOL. *Dějiny české literatury 1945-1989. II. 1948-1958*. Praha: Academia, 2007, 550 s. ISBN 978-80-200-1528-0.

JANOUSEK, P. a KOL. *Přehledné dějiny české literatury 1945-1989*. Praha: Academia, 2012, 488 s. ISBN 978-80-200-2057-4.

JEHLIČKA, L. *Křik koruny svatováclavské*. Praha: Torst, 2010, 590 s. ISBN 978-80-7215-394-7.

JEŘÁBEK, Č. *V zajetí stalinismu. Z deníků 1948-1958*. Brno: Barrister a Principal, 2008, 413 s. ISBN 978-80-87029-27-5.

KALISTA, Z. *Po proudu života 2*. Brno: Atlantis, 1996, 755 s. ISBN 80-7108-127-2.

KAPLAN, K. *Druhý proces. Milada Horáková a spol. – rehabilitační řízení 1968 – 1990*. Praha: Karolinum, 2008, 582 s. ISBN 978-80-246-1431-1.

KAPLAN, K. *Nebezpečná bezpečnost*. Brno: Doplněk, 1999, 292 s. ISBN 80-7239-024-4.

KAPLAN, K. *Největší politický proces. „M. Horáková a spol.“*. Brno: Doplněk, 1996, 347 s. ISBN 80-85765-58-6.

KNAP, J. *Bez poslední kapitoly*. Praha: Torst, 1997, 324 s. ISBN 80-7215-024-3.

KNAPÍK, J. *Akční výbory a kultura na prahu nové doby*. Soudobé dějiny, 3-4/2002, ISSN 1210-7050, s. 455 – 475.

KNAPÍK, J. *Únor a kultura. Sovětizace české kultury 1948-1950*. Praha: Libri, 2004, 359 s. ISBN 80-7277-212-0.

KRATOCHVIL, A. *Žaluji II*. Praha: Dolmen, 1973, 255 s. ISBN 80-85281-01-5.

KUKLOVÁ, E. *Motivická analýza románů Františka Křeliny a Josefa Knapa* (Bakalářská práce), Brno, Pdf MU, 2010, 47 s.

KUSÁK, A. *Kultura a politika v Československu 1945-1956*. Praha: Torst, 1998, 663 s. ISBN 80-7215-055-3.

LEHÁR, J., STICH, A., JANÁČKOVÁ, J., HOLÝ, J. *Česká literatura od počátků k dnešku*. Praha: NLN, 2008, 1083 s. ISBN 978-80-7106-963-8.

MENCLOVÁ, V., SVOZIL, B., VANĚK V. *Slovník českých spisovatelů*. Praha: Libri, 2000, 743 s. ISBN 80-7277-007-1.

PERNES, J. *Československý rok 1956. K dějinám destalinizace v Československu*. Soudobé dějiny 4/2000, ISSN 1210-7050, s. 594-618.

POLÁČEK, J. a kol. *Průhledy do české literatury 20. století*. Brno: CERM, 2000. 308 s. ISBN 80-7204-162-2.

POSPÍŠILOVÁ, I. *Jan Zahradníček ve vykonstruovaném procesu 1952 (dobová reflexe v tisku)* (Bakalářská práce), Brno, FSS MU, 2009, 63 s.

ROKOSKÝ, J. *Amnestie 1960*. Paměť a dějiny 1/2011, ISSN 1802-8241, s. 36-54.

ROTREKL, Zdeněk. *Skrytá tvář české literatury*. Brno: Blok, 1993, 240 s. ISBN 80-7029-085-4.

Ruralismus. Jeho kořeny a dědictví. Sborník referátů z vědecké konference konané ve dnech 22. – 23. dubna 2005 v Sedmihorkách. Semily: Státní oblastní archiv v Litoměřicích, 2005, 342 s., ISBN 80-86254-12-7.

SAK, R. „Život na vidrholci“ (*Příběh Bedřicha Fučíka*). Praha: Paseka, 2004, 421 s. ISBN 80-7185-670-3.

SLABOTÍNSKÝ, R. *Amnestie prezidenta republiky v letech 1960 a 1962 a rehabilitace politických vězňů v 60. letech* (Disertační práce), Brno, FF MU, 2010, 255 s.

ŠTOLL, L. *Třicet let bojů za českou socialistickou poezii*. Praha: Orbis, 1950, 155 s.

ŠTOLL, L. *Umění a ideologický boj I (1945-1959)*. Praha: Svoboda, 1972, 319 s.

TOMEK, P. *Svazek StB jako historický pramen*. Soudobé dějiny, 1/2005, ISSN 1210-7050, s. 208 – 214.

ZEJDA, R. *Byl básníkem!*. Tišnov: Sursum, 2004. 423 s. ISBN 80-7323-077-1.

ŽÁČEK, P. „Ostrá zbraň“ *Státní bezpečnosti. Spolupracovníci StB ve směrnicích pro agenturně operativní práci 1947 – 1989*. Opozice a odpor proti komunistickému režimu v Československu 1968 – 1989, (ed.) P. Blažek, Praha: Dokořán, 2005, 355 s. ISBN 80-7363-007-9, s. 164 – 185.

ŽDANOV, A. A. *O umění*. Praha: Orbis, 1949. 119 s.

Noviny a časopisy

Literární noviny, 1967, roč. 16, č. 5.

Proces s klerofašistickou odnoží tak zvané „zelené internacionály“ v Brně. *Rudé právo*, 1952, roč. 32, číslo 173.

Proces s klerikálně fašistickou odnoží t.zv. „zelené internacionály“. *Svobodné slovo*, 1952, roč. 8, č. 157.

Proces s odnoží „zelené internacionály“. *Lidová demokracie*, 1952, roč. 8, č. 157.

Rozsudek nad agenty Zelené internacionály. *Mladá fronta*, 1952, roč. 8, č. 100.

Internetové zdroje

DVOŘÁKOVÁ, Z. *Politické procesy s ruralisty v 50. letech 20. století*. Datum poslední revize neuvedeno [cit. 2012-12-10]. Dostupné z WWW: <<http://www.miladahorakova.cz/news/politicke-procesy-s-ruralisty-v-50-letech-20-stoleti-/>>.

KRATOCHVIL, A. *40 let od procesů s českými spisovateli*. Datum poslední revize neuvedeno [cit. 2013-02-10]. Dostupné z WWW: < <http://www.katolicka-dekadence.cz/?p=52>>.

Slovník české literatury po roce 1945. Datum poslední revize neuvedeno [cit. 2013-03-14]. Dostupné z WWW: < <http://slovníkceskeliteratury.cz/>>.

RESUMÉ

Diplomová práce se věnuje jednomu z velkých politických procesů padesátých let v Československu, procesu s odnoží tzv. Zelené internacionály, do něhož byli zařazeni převážně katoličtí intelektuálové a spisovatelé.

Úvodní část práce pojednává o změnách v kultuře, jež se uskutečnily po únorovém převratu v roce 1948. Je zde popsán přístup nového režimu ke spisovatelům a dalším představitelům kultury. Rovněž jsou zde prezentovány požadavky, které měla na literaturu vládnoucí komunistická strana.

Následující kapitola krátce představuje odsouzené v brněnském procesu Prokůpek a spol. Prostor je zde věnován zvláště literárním autorům.

Jádrem práce je rozbor archivního materiálu týkajícího se procesu v roce 1952 i rehabilitačního řízení v letech 1966 a 1967. Pozornost je věnována samotnému vyšetřování s ohledem na použité vyšetřovací metody, samotnému soudnímu jednání a inspekčnímu šetření. Součástí práce je rovněž pokus o vylíčení dobových událostí s maximální mírou pravdivosti, jež byla vzhledem k informačním zdrojům možná.

SUMMARY

The thesis deals with one of the great political trials of the 1950's in Czechoslovakia – the trial with the branch of the so-called Green International, where several catholic writers and intellectuals were sentenced to long imprisonment.

The introductory part concerns the changes in the cultural policy after February 1948. The approach of the new regime to writers and other representatives of culture is described there. Moreover, it presents the contemporary demands of the Communist Party on the literature and its authors.

The following chapter briefly describes the main characters of the trial, especially their literary work.

The most significant section of the work consists of an analysis of archival documents concerning the investigation (and the methods used during interrogations) in 1951 and 1952, the trial itself and the final rehabilitation in 1996 and 1967.